

**MINISTERIUM FÜR BILDUNG UND WISSENSCHAFT
DER UKRAINE
NATIONALE BOHDAN-CHMELNYTZKYJ-UNIVERSITÄT
TSCHERKASY**

Lehrwissenschaftliches Institut für Fremdsprachen

Lehrstuhl für Deutsche Philologie

014.02 Sprache und Literatur (Deutsch)

Lehrstuhlleiterin

Owsienko L. O.

Dr. sc. philol.

(дата, підпис)

QUALIFIKATIONSARBEIT

Master-Abschluss

**MOTIVATION DER VÖGELNAMEN
IN DER MODERNEN DEUTSCHEN SPRACHE
(UNTER BERÜCKSICHTIGUNG
DER KOGNITIV-ONOMASIOLOGISCHEN ASPEKT)**

Studentin der Gruppe 56, Berlimenko, Anna Viktorivna_____

(підпис)

Wissenschaftliche Betreuerin, Oberlehrer, Dr. sc. Philol., Strojko S. A._____

(підпис)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Навчально-науковий інститут іноземних мов

Кафедра німецької мови

Спеціальність 014.02 Середня освіта

Мова і література (німецька)

До захисту допускаю

завідувач кафедри

кандидат філол. наук, доц

Овсієнко Л.О.

(дата, підпис)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітнього ступеня МАГІСТР

МОТИВАЦІЯ НАЗВ ПТАХІВ
У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ
(КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Студент групи 56 Берліменко Анна Вікторівна _____

(підпис)

Науковий керівник кандид. філол. наук, ст. викладач Стройкова С.А. _____

(підпис)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НОМЕКЛАТУРИ ОРНІТОФАУНИ В КОГНІТИВНО- ОНОМАСІОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ.....	9
1.1 Проблеми сучасного термінознавства.....	9
1.2 Особливості побудови номенклатури орнітофауни в німецькій мові.....	15
1.3 Методика когнітивно-ономасіологічного аналізу німецьких номенклатурних назв птахів	18
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПІВ І РІЗНОВИДІВ МОТИВАЦІЇ НІМЕЦЬКИХ НАЗВ ПТАХІВ	27
2.1 Пропозиційно-диктумна мотивація німецьких назв птахів	27
2.1.1 Гіперонімічний та еквонімічний різновиди	29
2.1.2 Предикатно-аргументний різновид	31
2.2 Асоціативно-метафорична мотивація німецьких назв птахів.....	38
2.3 Змішана мотивація.....	44
2.3.1 Пропозиційно-модусна мотивація	44
2.3.2 Пропозиційно-асоціативна мотивація	46
2.4 Міфологемна мотивація	51
Висновки до розділу 2	53
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	61
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ	66

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

МПК – ментально-психонетичний комплекс

ННП – номенклатурне найменування

ОС – ономасіологічна структура

ВСТУП

Кваліфікаційна робота виконана в ракурсі перспективного напрямку сучасної лінгвістики – когнітивної ономасіології та присвячена комплексному аналізу мотивації німецьких номенклатурних найменувань орнітофауни у проекції на когнітивне підґрунтя їхнього творення.

Дослідження німецької орнітологічної номенклатури у проекції на когнітивні механізми творення враховує теоретичний і практичний доробок класичних та нових напрямів сучасного мовознавства, як-от: термінознавства (О. Вюстер, К. Галінські, С. Гриньов, Т. Кияк, В. Лейчик, Г. Піхт, Л. Симоненко та ін.), когнітивної семантики (М. Джонсон, Дж. Лакофф та ін.), когнітивної ономасіології (А. Бланк, О. Кубрякова, О. Селіванова та представники їхніх наукових шкіл).

Масив орнітологічної номенклатури був об'єктом лінгвістичного аналізу в різних аспектах. Назви птахів (орнітоніми) було розглянуто в ракурсі порівняльно-історичного аспекту на матеріалі української мови (І. Казимир) та в порівняльному аспекті на матеріалі англійської та марійської мов (К. Вавілова, Г. Казиро) та на матеріалі німецької мови (Т. Шешкина); в ракурсі семантичного аспекту на матеріалі англійської мови (О. Артеменкова, Л. Юсупова); в етимологічному аспекті на матеріалі української мови (А. Дочу); в ракурсі лексико-графічного та культурологічного аспектів на матеріалі російської мови (О. Зінов'єва). Однак номенклатура орнітофауни в сучасній німецькій мові ще не була предметом дослідження, зокрема й в обраному нами когнітивно-ономасіологічному аспекті, що увиразнює актуальність кваліфікаційної праці.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою встановлення когнітивного підґрунтя формування одиниць терміносистем як найбільш функціонально навантажених шарів спеціальної лексики. Застосування когнітивно-ономасіологічного аналізу для дослідження німецької орнітологічної номенклатури є актуальним, тому що дозволяє дослідити

мотивацію найменування птахів з огляду на культуру та етносвідомість народу.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз мотивації назв птахів в сучасній німецькій мові в когнітивно-ономасіологічному аспекті.

Мета дослідження зумовила необхідність таких **завдань**:

- обґрунтувати теоретичні положення когнітивно-ономасіологічного аналізу німецьких назв птахів;
- описати типи ономасіологічних структур німецьких найменувань орнітофауни;
- з'ясувати специфіку німецькомовної номенклатури орнітофауни;
- виокремити та охарактеризувати типи і різновиди мотивації німецьких назв птахів.

Об'єкт дослідження є номенклатура німецьких найменувань птахів.

Предметом дослідження є мотиваційні відношення, які опосередковують творення ономасіологічних структур німецьких назв птахів на підставі фрагментів знань про позначене.

Матеріалом дослідження складають 325 назв птахів, виокремлених шляхом суцільної вибірки з німецьких словників, енциклопедій. Допоміжними засобами тлумачення та встановлення ознак птахів є спеціалізовані інтернет-джерела та німецькомовні тлумачні словники.

Головним **методом** дослідження німецьких назв птахів є когнітивно-ономасіологічний аналіз, за допомогою якого встановлено типи та різновиди мотивації німецьких орнітонімів на підставі пояснення їхньої ономасіологічної структури та когнітивного моделювання структури знань про позначене. Методики морфемного, словотворчого, а також етимологічного аналізу визначили інтерпретацію ономасіологічних ознак орнітонімів різного статусу від дериватів до складних сполук. Для диференціації видових назв птахів у сучасній німецькій мові та встановлення їхніх видових ознак використано компонентний аналіз.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в роботі вперше окреслено типи мотивації німецьких назв птахів; розкрито особливості мотивування німецьких найменувань птахів.

Теоретичне значення роботи полягає в подальшій розробці мотиваційних механізмів німецьких назв птахів у когнітивно-ономасіологічному аспекті, що є певним внеском до когнітивної лінгвістики, а саме когнітивної ономасіології. Встановлення специфіки німецьких найменувань птахів може послужити для дослідження інших номенклатурних назв птахів у різних мовах.

Практичне значення кваліфікаційної роботи зумовлене можливістю використання її основних положень у теоретичному курсі лексикології, при підготовці спецкурсів з когнітивної ономасіології, теорії номінації тощо.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення й результати обговорювалися на двох наукових конференціях: XXII Всеукраїнській науковій конференції молодих учених «Родзинка» (Черкаси, 2020 р.); «Вчені записки кафедри документознавства та інформаційної діяльності (КДІД) НМетАУ» (Дніпро, 2020 р.).

Публікації. Результати та основні положення дослідження висвітлено у двох тезах доповідей на конференціях. Загальний обсяг публікацій – 0,044 др. арк.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та списку джерел фактичного матеріалу.

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми роботи, визначається мета, та завдання дослідження, встановлюється його об'єкт і предмет, фактичний матеріал та застосовані методи аналізу, описується новизна, теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

У **першому** розділі «Теоретичні засади дослідження номенклатури орнітофауни» викладено основні проблеми сучасного термінознавства; а також охарактеризовано шляхи когнітивно-ономасіологічного аналізу німецьких найменувань птахів. Розглядаються поняття терміна, номена, їх

дефініції в межах сучасної лінгвістики. У процесі дослідження було описано основні методи та принципи, на яких базується увесь перебіг вивчення механізмів найменування птахів.

Другий розділ «Характеристика типів та різновидів німецьких назв птахів» присвячено визначенню типів та різновидів мотивації німецьких найменувань птахів, а також когнітивно-ономасіологічному аналізу обраних номенклатурних назв птахів.

У **загальних висновках** підсумовуються основні теоретичні положення і практичні результати дослідження, окреслюються перспективи подальших досліджень за цією проблематикою.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

НОМЕКЛАТУРИ ОРНІТОФАУНИ

В КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

1.1 Проблеми сучасного термінознавства

Термінознавство – це вчення, яке розглядає і аналізує в теорії загальні проблеми терміну, термінології, номенклатури [37, с. 12].

Не зважаючи на те, що термінознавство має піввікову історію, чимало питань цієї галузі залишаються ще й досі дискусійними. Одним з таких питань є питання дефініювання терміна. На сучасному етапі розвитку термінознавства існує безліч тлумачень поняття «термін», але його зміст все ще залишається недослідженим. Вчені пояснюють це тим, що термін є об'єктом не лише термінознавства, а й цілої низки наук, кожна з яких намагається виділити істотні, на її погляд, ознаки терміна [26, с. 20]

У своїх працях більшість мовознавців трактують термін як слово чи словосполучення, які показують спеціальні наукові чи технічні поняття. Окрім цього, у дефініціях терміна лінгвісти підкреслюють ті його ознаки, які вони вважають важливішими.

Найкраще виявити ознаки терміна, можливо, на основі наступних підходів до його розгляду: дефінітивного (нормативно-дефінітивного), семантичного та функціонального.

Прихильником дефінітивного підходу був Д. Лотте, який вважав терміни є особливими словами в лексичному складі природної мови й вперше сформулював нормативні вимоги до нього [27, с. 14]. Він відзначав, що термін завжди позначає фіксоване поняття, мусить бути коротким, позбавленим багатозначності, синонімії, омонімії [27, с. 72–79]. Цей підхід є провідним у працях вітчизняних вчених, які вважають дефінітивність найвиразнішою ознакою терміна. Так, український термінолог Т. Кияк зауважує, що «терміну

характерна ознака дефінітивності, тобто кожен термін зіставляється з чітким окремим визначенням, що орієнтує на відповідне поняття» [12, с. 12].

Окрім ознаки дефінітивності, термінознавці виділяють таку ознаку, як однозначність. Дослідник Д. Лотте відзначає, що термін не може займати місце в межах контексту, як звичайне слово, тому що він є однозначним не тільки в загальноприйнятій мові, а і в межах певної термінології [27, с. 73].

Однією з найголовніших ознак, на думку багатьох термінознавців, є системність. Д. Лотте зазначав, що «термін слід інтепретувати не як ізольований об'єкт, а як компонент певної терміносистеми» [27, с. 73]. Із ним погоджується Н. Володіна, яка зауважує, що «термінологія конкретної наукової сфери – це не просто сукупність (список) термінів, а семіологічна система, тобто вираження певної системи понять, яка відображає певний науковий світогляд» [5, с. 30].

О. Селіванова виокремлює окремо ознаки відкритості і динамізму терміносистеми, що відображає у процесах термінологізації (переходу загальноновживаного слова чи сполуки до терміносистеми), детермінологізації (переходу терміна до загальноновживаної лексики) [34, 738–739].

Отже, системність є однією з необхідних ознак терміна, як і будь-якого мовного знака і має демонструвати місце терміна у складі терміносистеми й мовної системи.

Наступною ознакою, яку обстоюють мовознавці є ознака точності. Мовознавець Т. Кияк зауважує, що термін має бути точним, коротким, хоча ця вимога суперечить вимогами точності, тобто повноти терміну [12, с. 25–26].

Зосереджуючи увагу на тих рисах терміну, які відрізняють його від звичайного слова, О. Гутиряк вважає, що проявом точності є моносемічність, тобто певна незалежність дефініції від контексту [8, с. 12]. Однак, на практиці однозначність терміна не завжди реалізується. Ця ознака є швидше за все вимогою, а не ознакою термінів, оскільки на підставі полісемії відбувається найбільш точний вибір термінопозначення.

Не менш важливою, на думку вчених, є ознака стилістичної нейтральності. Оскільки термін має чітке значення, він є стилістично нейтральним (незалежним від контексту) в термінологічних межах. Німецький дослідник Т. Шиппан розглядає терміни як спеціальні слова, які є стилістично нейтральними. [52, с. 229]. Такого погляду дотримується й О. Реформатський, який стверджує, що терміни «як однозначні слова, не мають експресивності» [31, с. 75]. Отже, термінам не властива експресія.

Термінологи виділяють ще одну ознаку терміна, яка полягає у відсутності синонімів. Професійна мова не має великого спектру синонімів; це пояснюється тим, що спосіб вираження відповідної галузі має бути найбільш точно та доречно підібраним [53, с. 26].

Отже, слід зазначити, що висунуті представниками дефінітивного підходу до тлумачення терміна ознаки точності, системності є його необхідними об'єднуючими властивостями на противагу від ознак дефінітивності, однозначності, короткості, які виявляються в терміносистемі непослідовно.

Представники семантичного підходу до тлумачення терміна спрямовують свою увагу на зв'язок терміна як знака зі значенням і позначеним поняттям. Так, наголошується, що будь-який термін у певній царині має «суспільно усвідомлене значення» [21, с. 15]. Такий підхід поширений у німецькому термінознавстві. Так, німецький дослідник Г. Фельбер постулює, що «термін – це умовний символ (слово, група слів), який виражає певне поняття в конкретній сфері знання» [45, с. 51].

Представники функціонального підходу тлумачать термін як одиницю певної сфери функціонування (С. Гриньов, В. Лейчик та інші).

Для німецького термінознавства характерними є проекція теорії терміна на теорію мови для спеціальних потреб (Г. Будін, О. Вюстер, Х. Галінські та інші). Мовознавці розглядають мову для спеціальних потреб як деякий фрагмент національної мови, включаючи в нього крім термінологій і номенклатур, також і найбільш типові звороти мови [46, с. 463] Такого погляду дотримується

і В. Лейчик, який визначає термін як «лексичну одиницю певної мови для спеціальних потреб» [26, с. 31–32].

Функціональна природа терміна полягає у виконанні ним різноманітних функцій. Дослідники виокремлюють такі функції, як номінативну, дефінітивну, сигніфікативну, комунікативну, прагматичну, евристичну, когнітивну та класифікаційну [26, с. 63]. Номінативна функція терміна є специфічною. На таку специфіку вказує В. Виноградов, пов'язуючи номінативну функцію з дефінітивною: «слово виступає як інструмент чіткого пояснення, тоді це простий знак, але коли воно є способом логічного визначення, тоді воно – науковий термін» [4, с. 12–13].

Термін відображає поняття, тож як результат, термін втілює номінативну, сигнітивну, експресивну функції [17, с. 136].

Наступна функція терміна – комунікативна – полягає в тому, що термін служить словом у спеціальній сфері спілкування науковців.

Термін може виконувати евристичну функцію, тобто функцію відкриття нового знання. Так, дослідниця Л. Івіна зазначає, що термін – це основна одиниця науки, спеціальних галузей знань та сфер діяльності людини, яка іменує процеси та об'єкти й одночасно є засобом пізнання навколишнього світу [15, с. 4].

Когнітивна функція визначає термін як здатність лексичних одиниць спонукати мисленнєві процеси взаємодіяти з процесами вивчення дійсності, передавання знань [39, с. 337]. І. Кулікова та Д. Салміна вважають, що когнітивна функція терміну має на меті використання мови в мисленнєвих процесах та процесах обміну думками під час пізнання дійсності [24, с. 254].

Дослідники переконані, що когнітивна функція як одна з основних, що притаманна термінам, може поділятися на вторинні підфункції, а саме: відкриття нового знання (евристична); формування нового знання (формуюча); фіксування нового знання (фіксуюча); накопичення та зберігання знання (акумуляційна); концентрації знань (компресійна); відтворення знань (репродуктивна); передавання знань (комунікативно-орієнтована) [41, с. 238].

Багато термінів технічних і суспільних наук виконують класифікаційну функцію. Її виділяють ще як систематизуючу функцію [6, с. 14; 24, с. 96,], тобто терміни у деяких випадках сприяють впорядкуванню самої класифікації об'єктів, відображаючи структуру класифікації як логічної системи [26, с. 72].

Отже, виходячи з наведених вище підходів до дефініції терміна, ми обираємо робочу дефініцію терміна: «термін – це слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності; складник лексичної підсистеми мови, яка обслуговує сферу спілкування в цій галузі разом із загальновживаним лексиконом» [34, с. 617].

Наступною дискусійною проблемою термінознавства є проблема розмежування терміна та номена.

Мовознавці вказують на те, що номен відрізняється від терміна способом позначення (відносно довільним, подібним до ярлика). На думку Т. Кияка, «номен виступає як відносно довільний «ярлик» предмета, конвенційно «прикріплений» представниками відповідної галузі знання [12, с. 15]. Він не претендує, як зауважує термінолог, на розкриття чи принаймні часткове відтворення його у формі лексичного значення [12, с. 15]. У зв'язку з цим О. Реформатський зауважував, що терміни для кожної науки обчислювані й примусово пов'язані з поняттями науки, а номенклатурні слова – незліченні й етикують її об'єкти [31, с. 47–48]. Німецька дослідниця Р. Глезер зауважує, що номенклатурний знак позначає одиничне поняття фахової сфери незалежно від понятійної системи чи дефініції [47, с. 68]. Однак цю позицію не поділяє В. Лейчик, який приписує функцію позначення одиничних понять лише власним іменам [26, с. 13–24] і наголошує на тому, що «номени, подібно до термінів, пов'язані з загальними поняттями, але не з будь-якими, а зі специфічними, які є членами ряду однорідних понять, що різняться другорядними ознаками» [26, с. 20–21]. Ще О. Реформатський зазначав, що функція називання одиничних понять притаманна як номенам, так і власним

іменам [31, с. 48]. Невипадково німецький дослідник К. Моргенрот вказує на подібність номенклатурних найменувань і власних назв [49, с. 18].

Термінознавці Р. Глезер і С. Гриньов вбачають відмінність терміна від номена в тих функціях, які вони виконують. С. Гриньов звернув увагу на те, що номінативна функція для номена є основною, тим часом як для терміна основною є сигніфікативна функція [7, с. 43]. Р. Глезер також зазначає, що номенклатурний знак має лише номінативну функцію [47, с. 38]. Українська термінолог Н. Нікуліна, підводячи підсумок, наголошує на тому, що «сукупність термінів, взятих в їхній денотативній функції, складає номенклатуру, а сукупність термінів, що виконують і денотативну, й сигніфікативну функцію, називаємо термінологією» [29, с. 48].

Не зважаючи на категоричне розмежування терміна й номена, вони все ж таки мають, на думку вчених, деякі спільні ознаки. С. Гриньов, Р. Глезер відзначали спільність для термінів і номенів стійкості й відтворюваності в мові, відсутності експресивності, стилістичну нейтральність, вмотивованість [47, с. 68;].

Проблема відмінності терміна й номенклатурного найменування проектується на дискусійну в термінознавстві проблему співвідношення термінології й номенклатури. Більшість дослідників вважає можливим такий поділ (Р. Арнц, Г. Піхт, Ф. Майєр, Т. Кияк, Т. Пристайко, Л. Хоффман та інші). Термінологи Г. Будін та Г. Фельбер теж розмежовують поняття термінології й номенклатури. Як особливість номенклатури вчені розглядають ту обставину, що її знаки поняття утворюють систему назв [45, с. 119]. О. Суперанська та Л. Симоненко обстоюють думку про неможливість проведення межі між термінологією й номенклатурою, тобто ці одиниці не можна чітко розмежувати, оскільки вони взаємодіють за різних обставин ті самі лексичні одиниці можуть бути або термінами, або номенами [38, с. 73; 36, с. 9]. Такого погляду дотримуються й німецькі мовознавці (К. Моргенрот, Р. Глезер та інші).

В. Лейчик, висловлюючись щодо співвідношення термінології й номенклатури, звертає увагу на те, що номенклатура не входить до терміносистеми, оскільки номени розглядаються як проміжна ланка між термінами як назвами понять і власними іменами: з першими їх зближує наукова спрямованість, а з другими – предметна закріпленість [25, с. 24] .

Термінологи Р. Арнц, Г. Піхт та Ф. Майєр вважають, що номенклатури слід розглядати як особливий випадок термінологій і зауважують, що «номенклатурами позначають загальновживані системи, які класифікують й називають універсальним способом подібні предмети» [43, с. 41]. Зважаючи на розглянуті дискусійні проблеми, ми обираємо робочу дефініцію номена як компонента термінології й номенклатури, яка включена до термінології, що позначає одиничні поняття фахової сфери, має описову дефініцію й реалізує денотативну функцію.

1.2 Особливості побудови номенклатури орнітофауни в німецькій мові

Досліджувана нами номенклатура птахів входить до термінологій й терміносистеми орнітофауни і є системно організованою та співвідносною з орнітологічними термінами. Орнітологічна номенклатура, як і будь-яка інша номенклатура, є ядром терміносистеми і результатом взаємодії наукової та наївної картин світу певного етносу. Особливістю організації німецької орнітологічної номенклатури є наявність впорядкованої латинської номенклатури, найбільш вживаної в науковій літературі. Латинські номени вважаються міжнародною номенклатурою, яка сприяє взаєморозумінню різних національних наукових спільнот орнітологів, співвіснюючи з національною термінологією. Народні назви мають базовий рівень категоризації, тобто фіксують увагу не на конкретних видових найменуваннях, а переважно на назвах класу, ряду, родини. Національна орнітологічна німецькомовна номенклатура системно організована та адаптована до

латинської номенклатури, хоч інколи існують лакуни на позначення деяких птахів порівняно з латиною: одна назва може використовуватись для позначення трьох різних видів одночасно (назва *Nandu* позначає такі види латиною: *Rhea Americana* (54, с. 10), *Rhea pennata* (54, с. 10), *Rhea tarapacensis* (54, с. 10)). Це змінює єдність і стабільність орнітологічної номенклатури, адже за кожним представником закріплена лише одна назва. Підбір назви визначається правилом пріоритету, відповідно до якого дійсною вважається старіша назва.

Номенклатура орнітофауни є ієрархічною системою, яка входить до складу класифікації тварини, тому найвищим рівнем категорії є царина «Тварини». Птахи перебувають на п'ятому рівні ієрархії тварин. Клас «Птахи», зокрема, поділяють на ряди, родини та роди. Найнижчим рівнем є вид, назва якого відповідає конкретному зоровим образу. Наприклад, місце видового орнітоніма *Schwarzdickkopf* (58, с. 252) в орнітологічній класифікації.

<u>Категорія</u>	<u>Name</u>
Царина (<i>Reich</i>)	<i>Tiere</i>
Клас (<i>Klasse</i>)	<i>Vogel</i>
Ряд (<i>Ordnung</i>)	<i>Sperlingsvögel</i>
Родина (<i>Familie</i>)	<i>Paradiesvögel</i>
Рід (<i>Gattung</i>)	<i>Eigentliche Paradiesvögel</i>
Вид (<i>Art</i>)	<i>Schwarzdickkopf</i>

Категорійна ієрархія номенклатури спирається на схильність людського мозку до категоризації, а отже, є суб'єктивною й довільною. На сьогодні офіційно зареєстровано близько 10500 видів птахів. Проте щороку вчені відкривають нові види птахів. Отже, орнітологічна класифікація постійно поповнюється за рахунок нових видів або інформації про існуючі види, тому існує необхідність у проміжних категоріях, таких як *Überordnung*, *Unterordnung*, *Unterklasse*, *Unterfamillie* тощо. Такі додаткові таксономічні категорії використовують з метою позначення груп споріднених таксонів нижнього рівня всередині рангу вищого рівня. Наприклад, вид *Leierschwänze*

належить до підкласу *Neukiefern-vögel*, ряду *Sperlingsvögel*, підряду *Singvögel*, родини *Menuridae*, роду *Leierschwänze* (58, с. 210).

За номінативним статусом німецькі номенклатурні назви птахів поділяються на деривати, композити, та складені сполуки. Композити та складені найменування складають основну частину досліджуваного матеріалу.

Деривати-орнітоніми вважаються похідними, мотивованими і мають різні типи афіксів, переважно це *-er*: *Geier* (54, с. 39), *Löffler* (54, с. 27), *Sperber* (54, с. 37). Ці суфікси є найпродуктивнішими у німецькій мові, приєднуються до кореня іменників, в результаті чого утворюються віддієслівні утворення: *Renntaucher* (54, с. 13), *Kleiber* (56, с. 23), *Sänger* (54, с. 34). Більшість іменників із таким суфіксом позначають найменування за родом діяльності людини.

Композитні назви птахів формуються з двох чи кількох твірних основ чи коренів і здебільшого є двокомпонентними й трикомпонентними: *Kolbeente* (54, с. 35), *Rosenohrenente* (54, с. 2613), *Schwarzhalsschwan* (54, с. 33), *Wanderpfeifgans* (54, с. 33). Однак у орнітологічній номенклатурі німецької мови наявні також композити, кількість складників яких чотири: *Weihnachs-Sturm-vogel* (54, с. 18), *Breitschnabel-Sturm-vogel* (54, с. 19), *Reisendampfschiffente* (54, с. 36). П'ятикомпонентний німецький композитний орнітонім *Blaustirn-Rotsharzsittich* (54, с. 129) є найбільшим за кількістю компонентів у досліджуваній номенклатурі. Німецькі композитні назви птахів здебільшого не мають з'єднувальних морфем: *Rosenköpfchen* (54, с. 111), *Garten Rotschwanz* (54, с. 309), *Rohrhammer* (54, с. 397) і можуть з'єднуватись за допомогою дефіса *Wießkopf-Sturm-vogel* (54, с. 17), *Landflügel-Sturm-vogel* (54, с. 17). Лише незначна частина композитів мають з'єднувальні морфеми *-n*, *-el* та *-s*, *Reisenelsterchen* (58, с. 197), *Mönchsgrasmücke* (54, с. 344), *Teufelsnachtswalbe* (54, с. 148).

Складені орнітоніми репрезентують синтаксичні конструкції, у яких на підставі підрядного зв'язку поєднуються два чи більше повнозначних слова [34, с. 36]: *Japanische Wachtel* (58, с. 124), *Kalifornische Schopfwachtel*

(58, с. 125). Кількість коренів у таких сполуках не перевищує п'яти: *Falkland-Dampfschiffente* (54, с. 36).

Отже, дослідження формальної та дериваційної структури номенклатурних назв птахів показують, що воно має бути доповнене когнітивно-ономасіологічним аналізом мотивації, який уможлиблює пізнання когнітивної основи механізмів творення цих найменувань.

1.3 Методика когнітивно-ономасіологічного аналізу німецьких номенклатурних назв птахів

Метою когнітивно-ономасіологічного дослідження термінології є з'ясування когнітивного механізму термінотворення. Когнітивно-ономасіологічний аналіз – змішаний метод дослідження мотивації різних номінативних класів, основою якого є двовекторний підхід аналізу номінаційних процесів: від ядра знань про позначуване до ономасіологічної структури і навпаки [33, с. 248]. Метод розроблений українською дослідницею О. Селівановою.

Когнітивно-ономасіологічний аналіз спрямований на дослідження номінаційних процесів і визначення мотивації номінативних одиниць. Методика передбачає два етапи: розгляд ономасіологічної структури та концептуальне моделювання структури знань про позначене та її фрагмента [35, с. 160]. Мотивація при цьому розглядається як наскрізна в процесі номінації лінгвопсихоментальна операція встановлення семантичної та взаємодії між мотиватором і номінативною одиницею на підставі різних складників структури знань про позначене [34, с. 160].

Перший етап у нашому дослідженні передбачає інтерпретацію ономасіологічної структури німецьких орнітонімів. Термін «ономасіологічна структура» (далі – ОС) було запроваджено чеським лінгвістом М. Докулілом у 1962 році [44, с. 263], який вважав, що це інтеграція двох елементів – ономасіологічної ознаки (мотиватора, твірної основи) й ономасіологічного

базису (словотворчого форманта). О. Кубрякова доповнила ономасіологічну структуру композитів предикатом або зв'язкою, які встановлюють між ознаками певний тип відношень [22, с. 14–15]. Такий погляд на інтерпретацію ономасіологічної структури зумовлював відтворення мотивуючого судження (синтагми), дефініції, пропозиційної структури. З розвитком теорії номінації та когнітивної ономасіології українською дослідницею О. Селівановою було рекомендовано розширити поняття ономасіологічної структури за допомогою включення мотиву, мети номінаторів, а також проектування ономасіологічної ознаки» [55, с. 154].

Номінативні одиниці мають природу як слова, так і сполуки, то проблемним є тлумачення ономасіологічного базису. Для дериватів ономасіологічним базисом є афікс. Якщо ономасіологічний базис відсутній то його відтворюють на основі частиномовного статусу та словотвірного класу назви. Для композитів до цього приєднується характер концептуального зв'язку між ономасіологічними ознаками. Ономасіологічним базисом сполук є їхня граматична структура [35, с. 154–155].

У масиві досліджуваних нами німецьких орнітонімів деривати представлені незначною кількістю. У їхніх ономасіологічних структурах відтворені типові ситуації поведінки й життєдіяльності птахів: приміром, ОС деривата *Kleiber* – іменник з ономасіологічним базисом *-er*, що поєднується з дієсловом-мотиватором *kleiben*, що є предикатом у структурі знань про позначене («aus dem Mittelhochdeutschen (Kleber, «Stanzten, Anbringen, Auftragen, Abgeben, Kleben») und bezieht sich auf die Handwerker, die Lehmwände herstellen» (60)).

Окрім того, ономасіологічні структури дериватів є вторинними й залученими до орнітологічної номенклатури з номінативного класу найменувань людини, з огляду на схожість поведінки птаха і людини. Так, *Löffler* – іменник з ономасіологічним базисом *-er*, що виражає подібність ситуації харчування птаха і людини («hin und her filtern Vögel aus dem Wasser» (60)).

Щодо композитних найменувань птахів, їхня ОС має постійні граматичні показники, порядок розміщення компонентів. Їхнє акцентологічне оформлення, словотворчий формант (ономасіологічний базис), форманти різних ступенів деривації з урахуванням їхніх семантичних функцій; ономасіологічні ознаки; валентний чи асоціативний зв'язок між ономасіологічними ознаками; тип відношень між формантом та ознаками; емотивний компонент як наслідок загальної мети номінації [23, с. 26–27].

Наприклад, ОС німецького композитного орнітоніма *Mauersegler* («Entlang oder in der Nähe von Mauern zu segeln» (60)) є іменником з зворотнім порядком розміщення ономасіологічних ознак, з головним і допоміжним наголосом, словотворчим формантом *-er*, що представляють агентивну функцію. Композит має два мотиватори, що відповідають предикату й локативу у структурі знань про позначене. ОС німецького композитного орнітоніма *Kernbeißer* («Den großen Kegelschnabel und die Fähigkeit, Obstkerne zu knacken» (60)) є іменником з інверсованим порядком розташування ономасіологічних ознак, з головним і допоміжним наголосом, словотворчим формантом *-er*, що здійснює агентивну функцію. Композит містить два мотиватори, що представляють предикат й об'єкт у структурі знань про позначене.

Здебільшого німецькі композитні назви птах є двокомпонентними та трикомпонентними (*Kaninchenadler* (54, с. 45), *Mönchsgrasmücke* (54, с. 344)). П'ятикомпонентний німецький композитний орнітонім *Blaustirns-Rotschwanzsittich* (54, с. 219) є найбільшим за кількістю компонентів у досліджуваній номенклатурі.

ОС сполуки демонструє тип синтаксичної моделі, за якою вона утворюється. Німецькі найменування птахів-сполук містять в собі окрім когнітивної специфіки ономасіологічних ознак, базисного зв'язку, ще і позначення синтаксичної структури сполуки, її граматичної та смислової домінант. Це означає, що ОС сполуки репрезентує тип синтаксичної моделі, за якою вона формується. Кількість ономасіологічних ознак у таких сполуках змінюється від двох (*Blauer Ohrfasan* (54, с. 58), *Chinesische Zwergergawachtel*

(58, с. 124)) до п'яти (*Grünwagen-Rotschwarzsittich* (54, с. 129)), з перевагою три та чотири компонентних назв. Базис німецьких номенклатурних назв птахів (далі – НННП), що мають статус сполук, організовані за такими моделями:

– S_2+S_1 : *Elliot-Fasan* (54, с. 64), *Staney-Sittich* (54, с. 124) (іменники в цих моделях є композитами, а це збільшує кількість ономазіологічних ознак (у цих моделях композитні компоненти завжди є прізвищами людей, які досліджували відповідного птаха);

– $S_2+S_{1(kom)}$: *Kerala-Blauschnäpper* (54, с. 357) (іменники в цих моделях можуть бути композитами, а це збільшує кількість ономазіологічних ознак);

– $S_{2(kom)}+S_{1(kom)}$: *Halbmond-Löfflente* (54, с. 30);

– $Adj+Adj_{(kom)}$: *Weiß-Himmelblau* (54, с. 158);

– $Adj+S$: *Roter Kardinal* (54, с. 405), *Slowakischer Kröpfer* (58, с. 145);

– $S_{(kom)}+Adj$: *Haubenkanarienvogel Weiß* (58, с. 174), *Kanarienvogel Rot* (58, с. 175);

– $S_{(kom)}+Adj_{(kom)}$: *Willensittich wildfarbig* (58, с. 153) (сполуки, утворені за цими моделями, доповнюються завдяки прикметникам-композитам та іменникам-композитам);

– $Adj_{(kom)}+S$: *Wintergoldes Hähnchen* (54, с. 342);

– $Adj+S_{(kom)}$: *Grauer Fliegenschnäpper* (54, с. 352), *Virginische Baumwachtel* (58, с. 125);

– $Adj_{(kom)}+S_{(kom)}$: *Gelbbart-Spinnenjäger* (54, с. 376), *Dreifarbige Papageiamadine* (54, с. 441), *Schwarzköpfige Gouldamadine* (58, с. 194).

Збільшення ономазіологічних ознак в цих моделях відбувається за рахунок трьох складників композитів (*Grüne Spaltschwingentaube* (54, с. 98), *Kleiner Gelbkopfgeier* (54, с. 36)), прикметника-поширювача (*Indianer-Bläßhuhn* (54, с. 70), *Virginische Baumwachtel* (58, с. 125); *Englischer Zwerg-Kämpfer* (57, с. 135)), або іменника, що доповнює вихідну назву і може мати статус композита (*Neuseeland-Fruchttaube* (54, с. 102), *Panama-Gelbkehlchen* (54, с. 421)).

Другий етап когнітивно-ономасіологічного аналізу передбачає моделювання структури знань про позначене та реконструкцію мотиваційної бази, обраної для німецької ННП. Як модель структури знань про позначене ми застосовуємо модель ментально-психонетичного комплексу (далі – МПК), розробленого О. Селівановою, яка відображає інформаційну структуру свідомості як холістичного психофункціонального континууму поєднання пізнавальних функцій відчуттів, почуттів, мислення, інтуїції та трансценденції й колективного позасвідомого [35, с. 245]. МПК репрезентує синергетичну системну природу свідомості, сформованої шляхом взаємодії різних функціональних модулів зі знаковими, граматичними, прагматичними ресурсами природної мови, що уможливорює переведенню інформації різних типів у мовний формат [55, с. 155]. Ядро цієї моделі представлене пропозиційним компонентом, який щодо птахів утворюється з предикатно-аргументних структур різних типів, кваліфікаційного рівня, рівня якості, кількості, партонімії. Пропозиційна інформація інтегрована з асоціативно-метафоричною, яка ґрунтується на знаковій переінтерпретації знань у термінах інших концептуальних сфер, на образному елементів, а іноді – на архетипах колективного позасвідомого; а також із модусом – оцінно-емотивним компонентом, що співвідноситься з аксіологізованими відчуттями, почуттями й емоціями – і концептуальним планом як прагматичним компонентом, який перевіряє відповідність концептуальної інформації умовам номінативного чи комунікативного актів [32, с. 156].

Пропозиційний компонент предметної сфери ПТАХ обмежений певними предикатами (способу руху, звучання, харчування, існування й деякими іншими) та валентними їм термами:

- суб'єкта як носія предикативної ознаки;
- об'єкта як компонента з предметним значенням, що підлягає впливу птаха;
- локатива, що варіюється від конкретного місця до широкого регіону локалізації птаха, місця його розповсюдження;

- комітатива як показника супровідного предмета чи явища;
- темпоратива, пов'язаного з часом активності птахів чи періодом їхнього гніздування;
- корелятива як показника відповідності чи невідповідності тварини нормі у межах класифікаційної ієрархії.

Під час моделювання структури знань про позначене стосовно кожного номена птаха ми застосовуємо тлумачні словники, визначники та енциклопедії з описом птаха, що дає змогу реконструювати мотиваційну базу.

Асоціативно-метафорична частина МПК орнітофауни має знаки різних концептуальних сфер, закріплення яких відбувається на основі методу метафоричного моделювання, запропонованого основоположниками когнітивної семантики Дж. Лакоффом і М. Джонсоном [50, с. 78] та їхніми послідовниками.

Когнітивно-ономасіологічний аналіз уможливорює встановлення того факту, що при творенні номінативних одиниць задіяні різні психічні механізми, пізнавальні можливості свідомості, що дає можливість по-іншому розглядати диференціацію мотиваційних відношень з огляду на нове трактування мотивації О. Селівановою. Дослідниця тлумачить мотивацію як наскрізну лінгвопсихоментальну операцію утворення ономасіологічної структури на підставі вибору мотиватора (-ів) із мотиваційної бази структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій етносвідомості [35, с. 160]. Такої трактовки дотримуємось і ми у нашому дослідженні.

Залежно від статусу мотиватора у структурі знань про позначене ми виокремлюємо такі типи мотивації німецьких ННП:

– пропозиційний, що характеризується вибором ономасіологічних ознак найменувань із пропозиційних структур. У складі цього типу мотивації виокремлюються гіперонімічний, еквонімічний і предикатно-аргументний різновиди;

- асоціативно-метафоричний, що за загальним механізмом є метафоричним і якому властивий вибір мотиваторів метафоричного статусу на основі аналогічних зв'язків з іншими концептуальними сферами свідомості;
- змішаний тип, який поєднує мотиватори, що позначають різні за статусом фрагменти структури знань про позначене.

Висновки до розділу 1

1. Одним із дискусійних питань термінознавства є тлумачення терміна, яке ґрунтується на нормативно-дефінітивному, семантичному та функціональному підходах. У нашому дослідженні термін представлено як слово чи сполуку, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності; компонент лексичної підсистеми мови, яка супроводжує сферу спілкування в цій галузі разом із загальновживаним лексиконом.
2. На відміну від терміна номен є індивідуальним найменуванням конкретних предметів фахової сфери, що має описову дефініцію й виконує денотативну функцію. Номен є складником номенклатури, яка залучена до терміносистеми й до термінології як лексичної підсистеми загальнонародної мови, що обслуговує певну галузь знань.
3. Особливістю німецької орнітологічної номенклатури є наявність впорядкованої латинської номенклатури, яка є найбільш вживаною в науковій літературі. Латинські номени співіснують з національною термінологією й вважаються міжнародною номенклатурою. На латинську номенклатуру, яка також є впорядкованою й системно організованою, орієнтована національна орнітологічна номенклатура.
4. Методикою дослідження орнітологічної номенклатури є когнітивно-ономасіологічний аналіз, розроблений О. Селівановою, який ґрунтується на принципі інтегративної двовекторності дослідження (від слова до думки і від думки до слова) і містить два етапи: інтерпретацію ономасіологічної

структури та відтворення мотиваційної бази у структурі знань про позначене. На першому етапі інтерпретація ономасіологічної структури розглянуто залежно від номінативного статусу німецьких назв птахів; на другому етапі моделювання структури знань про позначене та реконструкцію мотиваційної бази, обраної для німецьких ННП. За номінативним статусом ННП поділяються на деривати, композити та складені найменування. Композити і складені найменування складають основний масив німецької орнітологічної номенклатури.

5. Моделювання структури знань про позначене відбувається на основі моделі МПК, яка є інтегративною моделлю, що об'єднує різні пізнавальні механізми свідомості відчуття, почуття, інтуїцію. МПК орнітофауни містить ядерний пропозиційний компонент, що має предикатно-аргументні структури (предикати харчування, звучання, існування, способу руху та інші), різноманітні терми, а також рівень якості, кількості, патронімічний. Периферійною частиною є асоціативно-метафорична частина, що відображає зв'язки МПК орнітофауни з різними концептуальними сферами, модусний компонент, який передбачає для назви птаха естетичний тип оціночості.

6. Мотивацію німецьких ННП розглядаємо як наскрізну лінгвопсихоментальну операцію утворення ономасіологічної структури на підставі вибору мотиватора (-ів) із мотиваційної бази структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій етносвідомості.

7. Залежно від статусу обраного мотиватором компонента МПК у масиві німецьких орнітонімів виділяємо пропозиційно-диктумний, асоціативно-метафоричний, модусний та змішаний типи мотивації.

Матеріали розділу представлені в публікації автора роботи [2; 3].

РОЗДІЛ II

ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПІВ І РІЗНОВИДІВ МОТИВАЦІЇ НІМЕЦЬКИХ НАЗВ ПТАХІВ

2.1 Пропозиційно-диктумна мотивація німецьких назв птахів

У масиві німецьких орнітонімів найпоширенішим є пропозиційно-диктумний мотиваційний тип. Для цього характерним є використання мотиваторів зі сфери істинної, об'єктивної інформації, яка представлена у МПК системою пропозицій. Пропозиції утворюють ядерну, вербалізовану частину концепту [20, с. 162–163].

Таблиця 2.1

Тип мотивації	Кількість найменувань	Відсоткове відношення
Пропозиційно-диктумний	165	50%
Асоціативно-метафоричний	105	33%
Міфологемний	10	3%
Змішаний	45	14%
Усього	325	100%

Наведена таблиця демонструє відсоткове співвідношення німецьких ННП кожного типу мотивації у складі виконаної вибірки.

Для пропозиційно-диктумної мотивації типови є обрання мотиваторів із пропозиційного ядра МПК. Пропозиційне ядро має у своєму складі пропозиційні структури як різновид ідеалізованих когнітивних моделей, у яких «не використовуються механізми уяви» [50, с. 177]. О. Селиванова зауважує, що пропозиційний компонент у складі МПК повинен відповідати критеріям об'єктивності й несуперечливості інформації, відтворюючи

«об’єктивну семантичну константу» [35, с. 250], здатну отримувати істинне значення [35, с. 161].

Пропозиція є залежною від досвіду людини і є несуперечливим аналогом, що позбавлений образності, фігуральності її представлення [33, с. 603]. Дослідниця О. Селіванова критично розглядає різні концепції пропозиції і визначає її як «структуру репрезентації знань про певну ситуацію або подію, для якої притаманна відносна об’єктивність й несуперечливість» [34, с. 602–603]. Подібний розгляд пропозиції вказує її однокомпонентний характер, оскільки у складі МПК модус є наскрізним компонентом й взаємодіє не лише з пропозиційною частиною, а й з іншими складниками комплексу.

За загальним механізмом вибору мотиватора означений тип мотивації є метонімічним, адже на позначення птаха використовується лише елемент ситуації, де птах є суб’єктом події, тобто здійснюється перенесення назви за суміжністю двох або більше компонентів пропозиції.

Пропозиції взагалі мають різну природу. Вони можуть позначати ситуацію, можуть мати класифікаційний статус, тобто передавати інформацію стосовно родо-видових відношень, тому у пропозиційному компоненті МПК орнітофауни ми, слідом за О. Селівановою, виокремлюємо такі рівні [35, с. 131–140]:

- родо-видових відношень;
- відношення між видами у цій родо-видовій таксономії;
- предикатно-аргументний, який вказує на ситуативне підґрунтя пропозиції;
- партитивний, що відображає співвідношення цілого і його частин;
- якості, що характеризує ознаки, властивості, риси об’єктів, явищ, процесів;
- кількості як показників розміру.

У пропозиційно-диктумній мотивації передбачає обрання мотиваторів здійснюється на всіх наведених вище рівнів. Вибір мотиваторів із рівнів

партитива, якості й кількості не утворює окремого різновиду цього типу мотивації, а навний у предикатно-аргументному, оскільки позначення частини від цілого, якості й кількості корелюють в ННП з різними складниками предикатно-аргументних структур. Отже, у складі пропозиційно-диктумної мотивації ми виокремлюємо такі різновиди: гіперонімічний, еквонімічний і предикатно-аргументний.

2.1.1. Гіперонімічний та еквонімічний різновиди. Німецькі ННП входять до складу гіперо-гіпонімічних відношень, що мають кластери ряду, родини, роду, виду, класу птахів. Ці відношення є основним принципом упорядкування номенклатури, зокрема номенклатури орнітофауни. М. Кочерган розглядає гіперо-гіпонімічні відношення як «найбільш фундаментальні парадигматичні смислові відношення за допомогою яких структурується словниковий склад мови» [20, с. 269].

Категоризація класу птахів представлена у гіперонімічному різновиді пропозиційно-диктумної мотивації. Цей різновид використовується на позначення виду птаха та його родових назв вищого класифікаційного рівня. Наприклад, у німецькій орнітологічній номенклатурі ряд птахів *Taubenvögel* містить родину *Tauben* і види *Rotbauch-Bergfruchttaube* (54, с. 99), *Weißaugenfruchttaube* (53, с. 100) і *Dickschnabel-Erdtaube* (54, с. 101), а до роду *Raben* належить родина *Rabenvögel* і види *Rabenstar* (54, с. 456), *Rabenpapagei* (54, с. 217).

Завдяки існуванню великої кількості рангів орнітологічної таксономії визначення базового рівня для номенклатурного класу птахів викликало певні труднощі. Тому базовим рівнем вважаємо рівень роду (*Gattung*). Назва роду є опорним словом у багатьох видових назвах. Назви ряду, родини та виду є найбільш уживаними науковою спільнотою орнітологів.

Різні рівні класифікаційної ієрархії номенклатури птахів постачають свої знаки для того, щоб позначити вид птаха. Саме це властиве гіперонімічному різновиду мотивації. Вибір назв для ряду, родини й роду базується на назві вищого класифікаційного рівня. Приміром, назви рядів *Lärmvögel* (54, с. 130),

Sperlingsvogel (54, с. 204) спираються на назву класу найвищого рівня категоризації *Vogel*. Найчастіше на назві класу ґрунтуються номенклатурні найменування родин і родів птахів. Наприклад, *Eigentliche Paradiesvögel* (54, с. 465) має родину *Eigentliche Paradiesvögel* та *Ameisenvögel* (54, с. 220); назва роду *Paradiesvogel* теж використовує у своїх назвах компонент вищого класифікаційного рівня. Рідко у німецькій орнітологічній номенклатурі є мотивація найменувань видів птахів гіперонімом *Vogel*, наприклад, *Rosenbauch-Bartvogel* (54, с. 188), *Zugvogel* (54, с. 141), *Lappenvogel* (54, с. 462), *Paradiesvögel* (52, с. 465). Отже, назва класу може бути задіяна для позначення усіх нижчих класифікаційних рівнів.

Гіперо-гіпонімічні відношення у складі німецьких ННП існують на тлі різноманітних еквонімічних відношень. М. Нікітін називає еквонімами слова одного рівня узагальнення зі спільним гіперонімом [20, с. 450]. О. Селіванова кваліфікує еквонім як «видове поняття, яке розглянуто у співвідношенні з іншим видовим поняттям, якщо вони належать до одного класу» [34, с. 147]. При еквонімічному різновиді мотивації мотиватор обирається з позначень одного рівня узагальнення, закріплених в одному класі об'єктів як рубрикативи [34, с. 431].

Попри фіксацію іншими дослідниками (І. Казимир, О. Коновалова, Н. Рибалка) у складі їхніх номенклатур еквонімічного різновиду як пропозиційного виду мотивації, у складі німецької номенклатури орнітофауни еквонімічний різновид формується за подібністю розміру, частин тіла, забарвлення та будови тіла птаха, тому ми відносимо такі випадки мотивації до асоціативно-метафоричної мотивації. Так, наприклад, німецький орнітонім *Meisengimpel* (54, с. 431) мотивований назвою представника іншого ряду *Sperlingsvogel* (54, с. 204) за подібністю будови тіла («Die Art hat ihren deutschen Namen dem für Finken sehr lange Schwanz zu verdanken, der ihr eine gewisse Ähnlichkeit mit der Schwanzmeise oder auch (bei den kurzschwänzigeren Unterarten) mit anderen Meisen verleiht» (60)). Такі еквоніми співвідносні з вибором мотиваторів із класу однотипних ознак,

притаманних об'єкту номінації, яким у мотиваційній базі відповідають певні терми предикатно-аргументної структури. В основному мотиватори у статусі еквоніма є відповідниками:

- локатива: *Berglaubsänger* («In Mitteleuropa hat der Berglaubsänger geschlossene Verbreitungsgebiete nur in den Alpen» (60));
- темпоратив: *Nachtfalke* («Alle Vertreter der Nachtschwalben sind nachtaktive Fluginsektenjäger» (60));
- об'єкта харчування: *Kaninchenadler* («Seine Nahrung besteht aus Kaninchen und anderen Wirbeltieren, wie Eidechsen, Skinke und verschiedene Sitticharten. Er frisst daneben auch Insekten» (60));
- рівня якості: *Granatpitta* («ist rot mit einer anthrazit bis schwarz abgesetzten Kehle» (60)); *Graubülbül* («Flügel, Kopf und Schwanz sind grau bis dunkelgrau gefärbt» (60)).

Гіперонімічний та еквонімічний різновиди мотивації відтворюють особливість категоризації світу німецькомовною орнітологічною спільнотою й поєднуються здебільшого з предикатно-аргументним різновидом мотивації.

2.1.2 Предикатно-аргументний різновид. Для предикатно-аргументного різновиду мотивації німецьких ННП притаманний вибір мотиваторів, що співвідносяться із різними елементами предикатно-актантних рамок чи предикатно-аргументних структур [35, с. 162]. Центром предикатно-аргументної структури є предикат, який виражає зміст події як процесу, стану, відношення, ознаки, притаманних певному суб'єктові [34, с. 585]. Предикат є мисленнєвим аналогом певного процесу, стану або відношення у відповідній ситуації, суб'єктом якої є птах. Він «репрезентує інформацію про кількість і статус термів цієї ситуації на підставі власної валентності» [34, с. 585]. Крім дієслова, знаковими відповідниками предиката можуть бути різні типи вербоїдів. У німецькій мові такими є: Infinitiv (інфінітив), Partizip I, Partizip II, віддієслівний іменник. У ННП різноманітні предикати вербалізовані такими засобами:

- дієсловом (*Kleiber* (56, с. 23), *Sänger* (54, с. 34));
- Partizip II (*Astrild-Gemalter* (54, с. 441), *Lachender Hans* (54, с. 176));
- віддієслівним іменником, що формує саму назву птаха (*Honigfresser* (54, с. 383)) або віддієслівним іменником-комполитом, у назві якого спостерігається предикатна проекція (*Klettertöpfer* (43, с. 215), *Renntaucher* (54, с. 13)).

У визначниках чимало німецьких ННП мають мотиватори-предикати, які характеризують спосіб звучання, спів, голос птахів і позначені дієсловами з інтегральною семою «звучати» переважно звуконаслідувального способу творення, або за умови відсутності в мові таких дієслів функцію предикатів звучання виконують самі звуконаслідування, суб'єктивовані в німецькій етносвідомості у вигляді конвенційної послідовності звуків [16].

Твірні дієслівні основи формують ономасіологічні структури орнітонімів – простих дериватів: *Singammer* («Gesang dient dazu, das Territorium zu verteidigen und die Weibchen anzuziehen» (60)); *Pfeifgans* («Der Gesang ähnelt einem Kiii-wiii-uuh» (60)).

Звуконаслідувальні мотиватори німецьких номенклатурних орнітонімів опосередковують метонімічне перенесення на агенс знака його предиката: *Virgia-Uhu* («Der Gesang des Männchens ist ein tiefes, weit klingendes bu-bubú booh booh, das in Intervallen von mehreren Sekunden wiederholt wird. Das Weibchen singt ähnlich, hat aber einen anderen Rhythmus und ruft bu-bububú booh» (60)); *Krickente* («Der Balzruf des Erpels ist ein helles «krrik» oder «krílük» (60)).

Предикатними мотиваторами німецьких орнітонімів є і дієслова руху tauchen, laufen, wandern, stelzen: *Seetaucher* («Ganz überwiegend fressen Seetaucher kleine oder mittelgroße Fische, die sie auf Tauchgängen erbeuten und meistens noch unter Wasser schlucken» (60)); *Laufhühnchen* («Kennzeichnend für viele, aber nicht alle Arten der Laufhühnchen ist auch eine eigentümliche Fortbewegungsweise» (60)); *Wanderelster* («Wanderbaumelstern bewegen sich meist im Geäst, wo sie sehr agil von Zweig zu Zweig springen, klettern oder auch

im Kronenbereich fliegen» (60)); *Stelzentyrann* («sind kürzer und weniger spitz. Ihre Beine sind auch merklich länger» (60)), де дієслово *stelzen* означає «ходити на ходулях». Німецький композитний орнітонім *Baumläufer* мотивується не лише предикатом руху, а й еквонімічним локативом: («Baumläufer bewegen sich an Baumstämmen nur aufwärts und fliegen anschließend an eine andere Stelle unten am vorher abgesuchten Stamm oder an einen anderen Baum» (60)).

Предикати гніздування виступають мотиваторами німецьких назв птахів *Kleiber* («aus dem Mittelhochdeutschen (Kleber «Stanzen, Anbringen, Auftragen, Abgeben, Kleben») und bezieht sich auf die Handwerker, die Lehmwände herstellen. Um zu verhindern, dass Marder oder Krähen die Höhle betreten, lassen Sie sie den Eingang von Kleiberhöhlen mit einer «Wand» aus einer Mischung aus Ton und Speichel passieren» (60)).

Поодиноким випадком є використання у якості мотиватора предиката парування: у розмовному мовленні вид папуг, що мають постійні пари, названо *Taranta Unzertrennlich* («Ihre Namen stammen oft aus ihrer sehr starken Bindung, die ein Leben lang anhält. Ihr übermäßiges Verhalten als Paar gab ihnen den Namen «Lovebirds»(60)).

Об'єктні мотиватори німецьких орнітонімів здебільшого корелюють із предикатами харчування, як уже зазначалося, здебільшого еквонімічного статусу: *Honigfresser* («Sie ernähren sich wie die Nektarvögel von Pollen und Nektar, noch dazu Insekten, Beeren und Früchte» (60)); *Mäusebussard* («Das Hauptnahrungsmittel sind kleine Säugetiere, hauptsächlich Feldmäuse auch Reptilien, Würmer, Amphibien, meist Frösche» (60)).

Мотиватор-локатив має більший спектр значень у мотиваційній базі німецьких орнітонімів. Він вказує на географічний ареал походження або поширення, зимівлі птахів, середовище існування, місце гніздування, місце харчування, місце сидіння тощо.

Німецькі орнітоніми можуть бути мотивованими назвами сторін світу як місця їхнього поширення й зимівлі. Причому сторони світу корелюють у мотиваційній базі з імплікованими предикатом і локативом (назвою

континенту): *Ost-Kalanderlerche* («Es verbreitet sich in heißen Ländern bis nach Westchina. Im Gegensatz bevorzugt es Bergregionen und Höhenlagen» (60)).

Локатив може представляти країну як одне з місць поширення або зимівлі (*Neubritannien-Bronzezügeltaube* («Die Rotscheiteltaube ist in ihrer Verbreitung dagegen auf Neubritannien beschränkt» (60)); *Jamaica-Eule* («Die Jamaikaeule bevorzugt auf der karibischen Insel Jamaika zu verbreiten» (60)).

Локативні мотиватори, які вказують на ландшафтні зони перебування, є найбільш чисельною групою німецьких орнітонімів (*Strandpieper* («Dort halten sie sich vor allem an flachen Küsten mit offenen Sand- und Muschelstränden auf» (60)); *Flußuferläufer* («es wird auf Inseln oder nah am Ufer, gut versteckt in der dichten Vegetation, gebaut» (60)).

Локатив ландшафту може бути імплікований у мотиваційній базі, а мотиватором обрано його комітатив-еквонім – суміжне місце: *Meerschraube* («Die Art lebt marin und besiedelt vor allem Küstenabschnitte mit flachem Wasser, Flussmündungen und Buchten, meidet aber das Inland. In Bereichen mit tieferem Wasser ist sie seltener anzutreffen» (60)); *Polarmöwe* («Die Brutverteilung der Möwe erstreckt sich in der unteren Arktis als Kolonien, die über Südgrönland und Teile des Nordostens Kanadas verstreut sind» (60)); *Hausgimpel* («Der Hausgimpel besiedelt vor allem Vorstädte und Dörfer» (60)).

Німецькі номенклатурні орнітоніми мотивуються локативами, представленими назвами рослин або їх частини, у яких гніздяться, живляться й перебувають птахи (*Grasläufer* («bleiben gerne auf neu gepflügten Feldern» (60)); *Buschtyrann* («Seine natürlichen Lebensräume sind Lichtungen oder Buschland in den subtropischen oder tropischen feuchten Bergwäldern der Anden» (60)); або каміння (*Steinschmalzer* («Das Nest ist eine Schale, die lose zwischen Rissen oder Steinhaufen gebaut ist» (60)); *Baumstiege* («Ihre Nester legen sie in Baumhöhlen oder verlassenen Spechtlöchern an» (60)).

Імплікація локатива у мотиваційній базі назв птахів супроводжується вибором мотиватора з термів **комітатива**, позначеного назвами консистенції ґрунтів, де зустрічається птах: *Sandlerche* («Der Raum sind Stein- und

Sandwüsten, Buschsteppen und karge Gebiete» (60)); *Moorente* («Es ist flaches und alluviales Wasser mit einer riesigen Schlickzone» (60)); *Mohrenscharbe* («Die Mohrenscharbe bewohnt in ihrem Verbreitungsgebiet Feuchtgebiete aller Größe, vom kleinen Dorfteich bis zu größeren Seen, und teilweise auch Flussästuare» (60)).

Комітативом може служити відповідна рослина або її частина, яка демонструє місце перебування та гніздування птахів: *Nektarvogel* («Sie ernähren sich vorwiegend von Nektar» (60)).

Мотиватор-комітатив може корелювати і з темпоративом, пов'язуючи назву птаха з певним проміжком часу (порою року), який імплікується в мотиваційній базі: *Schneegans* («kommt dagegen nur in Alaska, British Columbia und den Rocky Mountains vor» (60)); *Eissturmvogel* («Eissturmvogel ist Bewohner in dem Atlantik und dem Pazifik » (60)).

Якщо при виборі мотиватором позначень голосу птахів актуалізується зв'язок пропозиційного компоненту мислення зі слуховими відчуттями, то зорові відчуття проєктуються здебільшого на позначення ономасіологічних ознак, обраних із **рівнів якості й кількості** у пропозиції. Зовнішній вигляд птаха здебільшого оцінюється за кольором тіла або його частин і розміром. Так, чимало німецьких орнітонімів репрезентують розмір птаха у межах роду як ознакою виду, позначений атрибутами-прикметниками, узгодженими з означальними, граматично опорними словами-гіперонімами: *Großtrappe* («Männchen wiegen normalerweise zwischen 8 und 15 Pfund. Das Weibchen ist normalerweise kleiner und wiegt bis zu 5,3 Pfund» (60)); *Kleinspecht* («Das Gewicht variiert zwischen 20 und 25 Gramm» (60)).

Нерідко атрибут розміру обирається мотиватором, зважаючи на загальний розмір птаха безвідносно до наявності диференціації за розміром у роді чи родині: *Kleine Grüntaube* (54, с. 99) протиставлена *Große Grüntaube* (54, с. 31); *Großer Kubafink* (58, с. 178) – *Kleiner Kubafink* (58, с. 178).

Мотиватори рівня якості займають різні місця в ономасіологічних структурах німецьких орнітонімів. Мотиватори кольору птаха або частини

його тіла (імпліцитного партоніма) у ННП переважно позначені прикметником, узгодженим з опорним словом. Здебільшого колір прикметника представляє забарвлення більшої частини дорослого птаха *Graufalke* («Das Gefieder von adulten Graufalken ist durchgehend dunkelgrau. Juvenile Graufalken sind brauner als die Adulten» (60)); *Graugans* («Die Spitzen der Gans sind olivenfarbig. Dies wird dann zu einem grauen Ton» (60)).

Колір прикметника іноді обирається за шкалою темний/світлий, наприклад, *Dunkelsäger* («Kopf, Hals und Rumpf haben dunkelbraunes Abdeckung mit einer dunkelgrünen Farbe. Der Unterkörper ist dunkelbraun mit sehr grauen Flecken» (60)); *Hellmayrpieper* («Pieper sind dünn, insektenfressend und oft nicht dezent gefärbt» (60)). Спектр кольоропозначень в німецьких назвах птахів є доволі широким: він представлений ахроматичними кольорами чорним, білим, хроматичними – блакитний, зелений, червоний, жовтий, рідше також відтінками – сірим, рожевим, сизим. Наприклад, *Rosenmöwe* («besitzt eine rosa Brust» (60)), *Rußtyrann* («Das Gefieder ist gleichmäßig mit einem rußigen Braun gefärbt» (60)), *Rubinlori* («Zügel, Wangen, Ohrdecken, Kehle und Bauch sind rot» (60)), *Silbertaube* («Das Gefieder ist überwiegend hell blaugrau» (60)), *Türkistangare* («die Steuerfedern überwiegend dunkelblau bis violett gefärbt» (60)).

Мотиватор кольору часто-густо поєднується в ономасіологічній структурі німецьких орнітонімів з ознакою партонімічного рівня (частини тіла птаха). Здебільшого номінативна структура представляє це поєднання у прикметникові. Найбільш активованими у процесі номінації німецької орнітофауни є партоніми, які вирізняють саме птахів із класу тварин: *Schnabel*, *Brust*, *Flügel* (*Grauflügelammer* («Das graue Oberteil hat dunkle Streifen auf dem Rücken und den Schultern» (60)); *Grünbrustmango* («ie Oberseite des Kopf-, Hals- und Ohrbereichs sowie die Oberseite sind dunkelgrün» (60)); *Rotschnabelente* («Roter Schnabel und helle Wangen» (60)).

Численними є орнітоніми з іншими партонімічними мотиваторами: *Oliventrüben-Ameisenpitta* (54, с. 223), *Rosenfußblöffler* (54, с. 28),

Purpurschwanzpapagei (54, с. 129), *Türkisstaffelschwanz* (54, с. 346) тощо. Причому при номінації птаха перевага знов-таки надається дорослим самцям.

Загалом, пропозиційно мотивовані німецькі ННП виявляють мовні засоби концептуалізації орнітофауни Німеччини в етносвідомості німців, в їхній науковій і наївній картинах світу, зокрема, структури об'єктивних знань, представлені знаками у прямих значеннях. Актуальними у процесі номінації лексики орнітофауни Німеччини є гіперонімічні й гіпонімічні класифікаційні зв'язки, предикатні знаки, позначення термів об'єктів, локативів, темпоративів, комітативів, а також різних параметрів рівнів якості, кількості й партитивів.

2.2. Асоціативно-метафорична мотивація

На відміну від пропозиційно-диктумного типу мотивації, альтернативний їй асоціативно-метафоричний є метафоричним за способом позначення структур знань про птахів в етносвідомості [35, с. 172]. Найменування птахів при метафоризації мотиватора застосовує вже наявні в мові знаки, проте ці знаки не належать концептуальній сфері орнітофауни. Ономасіологічні ознаки метафорично мотивованих німецьких орнітонімів обираються з компонентів МПК, які сформовані у структурі концепту шляхом об'єднання орнітологічної концептуальної сфери як реципієнтної з іншими концептуальними сферами, які є донорськими і відправляють власні знакові ресурси з метою фігурального, образного позначення птахів [35, с. 172].

Донорські концептуальні сфери отримують такий статус не випадково, адже використання їхніх знаків базується на багатьох асоціативних аналогіях зовнішніх ознак, поведінки, життєдіяльності птаха з іншими, більш близькими для номінаторів предметами і явищами дійсності та їхніми ознаками. Зокрема, знайомою для носіїв мови предметною галуззю є сфера людини, яка, керуючись принципом антропометричності, сприймає й оцінює

власне довкілля як подібне до себе, створюючи підґрунтя для численних антропоморфних метафор [35, с. 83].

Орнітологічна лексика не є виключенням. Одним із базових концептуальних доменів у сфері ЛЮДИНА американський дослідник Р. Ленекер вважав частини людського тіла [51, с. 149]. Назви соматизмів людини, безперечно, є знаками термінальної частини концепту ПТАХ, адже людині властиво накладати власну будову на тіло інших істот і сприймати його в термінах власних партонімів. Звичайно, метафоричні знаки застосовуються поряд із пропозиційно мотивованими компонентами ономасіологічних структур, що визначає загалом змішану мотивацію орнітонімів (*Blaubürzel-Sperlingspapagei* (58, с. 149), *Rosenbauch-Bartvogel* (58, с. 188) тощо). У німецьких назвах птахів метафорично мотивовані компоненти *Bart-*, *Ohr-* відповідають семантиці наявності у птахів схожості відповідних частин тіла до соматизмів людини (видовженого пір'я у певних частинах тіла, забарвлення певних ділянок тощо): *Bartzeisig* («der Unterschnabel bläulich grau mit gelblicher Basis» (60)); *Ohrfasan* («Die Ohrdecken sind etwas verlängert, bilden aber keine bis weit hinter den Kopf hinausragenden Federbüschel wie bei anderen Ohrfasanen» (60)).

Партоніми людини *Ohr-*, *Bart-*, *Zehen-*, *Zahn-* є мотиваторами композитних назв птахів: *Ohreule* («Die Federohren haben keine Funktion im Zusammenhang mit der Hörleistung der Eule» (60)), *Bartalk* («Während der Brutzeit hat Bartalk weißes, langes Feder im Gesicht, sein kurzer Schnabel ist rosarot und die langen, dunklen Federn auf der Stirn sehen als ein schmaler Federkopf aus» (60)), *Langzehen-Faulvogel* («die Zehen sind lang und paarig angeordnet» (60)), *Zahnwachtel* («Namengebend ist der leicht gezähnte Schnabel, ein Merkmal, das nur aus großer Nähe erkannt werden kann» (60)).

Концептуальна сфера ЛЮДИНА є донорською зоною для німецьких орнітонімів, мотивованих за аналогією найменування осіб. У більшості випадків здійснюється вторинна номінація: існуючі в мові найменування осіб стають німецькими ННП: *Büttelwürger* (54, с. 289) перший компонент

büttel має значення «комусь служити», бути «покірним слугою» або ж «палачем»; *Hirtenregenpfeifer* («kommt aber auch auf den kurz geschnittenen Grasflächen von Sportplätzen oder auf Flugfeldern vor» (60)).

На відміну від дифузного уподібнення сценаріїв етносвідомості, гештальтний різновид асоціативно-метафоричної мотивації базується на подібності зорових образів і цілісних структур, утворених на основі різних типів відчуттів (слухових, тактильних, соматичних тощо) [35, с. 174]. Назви людини за родом діяльності обираються мотиваторами німецьких орнітонімів у таких випадках через подібність зовнішнього вигляду птаха до відповідного гештальта зовнішнього вигляду людини. Сюди відносимо такі німецькі орнітоніми, як *Königsdrongo* («Er ist glänzend schwarz mit langem tief gegabeltem Schwanz» (60)); *Graf von Paris* («Der Titel des Grafen von Paris trat an die Stelle der römischen civitas des ehemaligen Lutetia» (60)).

Структурно-метафоричний різновид асоціативно-матафоричної мотивації на прикладі вторинної номінації назв людини характеризується аналогією концептуальних сфер на підставі одного суміжного поняття [35, с. 142]. Такими поняттями для німецьких орнітонімів здебільшого служать параметри розміру: *Zwergalk* («erreichen eine Körperlänge von 15 Zentimetern» (60)); *Kurzlaufdrossel* («Das Körpergewicht überspannt einen Bereich von etwa 20 g bis 150 g» (60)); *Großtinamu* («Dies ist ein 45 cm langer Vogel» (60)).

Деякі німецькі назви птахів мотивовані онімами – власними іменами людини: *Napoleonweber* (58, с. 175), *Lincolnammer* (54, с. 405), результат перенесення на птаха власного імені людини, очевидно, під впливом західноєвропейських мов. Цікавим є те, що назва птаха *Merlin* (54, с. 48) не втілює в собі значення імені людини, а має таку назву лише через випадання приголосної s на початку слова (від старонім. Schmerl, Schmir, Schmerlin). За свідченням словників, мотивація таких орнітонімів є неясною, тому їх можна віднести до псевдо мотивованих слів, що, на противагу мотивованих найменувань, не мають когнітивного відповідника у структурі знань про

позначене. Однак ці слова порівняно з немотивованими демонструють в ОС умовний, у даному випадку антропонімічний мотиватор. Ще одне німецьке найменування птаха виникло, як результат перенесення імені людини на птаха: *Abimstroch* («Der Name Abdim geht auf Abdim Bey (1780–1827) zurück, den ägyptischen Gouverneur von Dongola (im heutigen Sudan)» (60)). Ці псевдомотивовані слова, можливо, є результатом афективності вибору мотиватора й ефектом загального принципу антропометричності процесів метафоризації.

Деякі німецькі назви птахів мотивовані онімами – власними іменами людини та названі на честь когось. Прикладом такої номенклатурної назви є *Elisakolibri* («René Primevère Lesson und Adolphe Delattre identifizierten den Rosenhalsstern unter dem Namen Trochilus eliza. Ein besonderer Spitzname "eliza" wird Eliza Lefèvre, Frau von Amédée Lefèvre (1798–1869) gegeben» (60)) Дослідники Рене Прим'єра та Адольф Делатр досліджували колибри. Назва птаха *Trochilus eliza*. Лише згодом вид був віднесений до роду *Doricha*, що в перекладі з грецької означає вигляд троянди. Птах *Elisakolibri* був названий на честь Елізи Лефевр, дружини Амеде Лефевр (1798–1869).

Ономасіологічні структури орнітонімів також створюються не лише шляхом вторинної номінації від назв людини, а і є первинними найменуваннями, мотивованими знаками предикатів концепту ЛЮДИНА, перенесеними до асоціативно-метафоричної частини концепту ПТАХ: Німецька номенклатурна назва *Mahneneule* («Mähneule hat langfläumigen Kopf und Hals mit langen Ohren» (60)) з дієсловом *mahnen* («обманювати, обдурювати»); *Trugtesia* (54, с. 336) від *trügen* («обдурювати, лукавити, вводити в оману»); номенклатурна назва *Schmucksittich* («Schmuckkleiber hat einen schwarzen Rücken mit weißen Streifen. Der obere Teil, die Seiten und die Seiten des Kofferraums sollten hellblau sein, die Unterseite ist matt orange, Gesicht ist hell» (60)) від дієслова *schmucken* («прикрашати, наряджатись»).

Предикати концептосфери ЛЮДИНА стають мотиваторами німецьких орнітонімів переважно на підставі уподібнення слухових гештальтів, фіксованих в етносвідомості. Такі предикати позначені дієсловом звучання

голосу людини, її мовної діяльності: *Kuckucksvogel* від *kuckucken* («Bei der Erregung kann mehrsilbige "kuckuck" – Rufe auftreten» (60)); *Schreiadler* від *schreihen* («Der bis zum Schlupf der Jungvögel häufig zu hörende Erregungsruf ist ein kräftiges «tjück» (60)).

Концептуальна сфера ЛЮДИНА постачає також до концепту ПТАХ знаки рівня якості, що стають терміналами асоціативної сфери: німецькі номенклатурні назви *Kahlkopffparagei* («Kopf und Hals sind blasser» (60)); *Greisenkopf* («Die Basis der Federn an Krone, Nacken und Seiten des Halses sind weiß, die Mitte ist grau-blau und die Ränder sind schwarz-lila» (60)).

Донорською концептуальною сферою для німецьких орнітонімів є також назви інших тварин (ссавців, комах тощо). Ототожнення птахів та інших тварин відбувається на основі зорових гештальтів – схожості зовнішності птаха до зовнішності іншої тварини. Так, німецькі номенклатурні орнітоніми *Tigerfink* і *Tigerastrild* («rotbraune oder orange Farbe, Füße sind bräunlich» (60)) презентують забарвлення птахів, схоже на забарвлення тигра. Такий самий механізм уподібнення характерний для мотивації німецьких номенклатурних орнітонімів *Fuchseule* («Die weißliche Unterseite ist rötlich braun gebändert mit kleinen, paarweise angeordneten schwarzen und weißen Punkten» (60)) та *Katzendrossel* («Die 21 bis 24 cm lange Katzendrossel hat einen langen gerundeten Schwanz. Das Gefieder ist schiefergrau mit schwarzer Kappe und einem schwarzen Schwanz, der unterseits kastanienbraune Partien aufweist» (60)), де забарвлення птахів уподібнюється забарвленню лисиці та кішки відповідно.

Зорові гештальти частин тіла птахів й інших тварин створюють умови для метафоричної мотивації німецьких орнітонімів *Hornvogel* («und der Schildschnabel mit einer Körperlänge bis zu 1,2 Meter» (60)); *Hornwehvogel* («Das Körpergefieder ist schwarz-weiß mit einem schmalen, bis zu zehn Zentimeter langen Fortsatz, der von der Stirn nach vorne oben weist» (60)).

Сценарії поведінки птахів й інших тварин, розміри тіла є підґрунтям дифузно-метафоричного різновиду асоціативно-метафоричної мотивації. Німецька назва *Mausvogel* («knirpsige Vögel, weil etwa 3/5 ihrer Körperlänge

vom Schwanz berechnet wird» (60)) пов'язані з мотиватором Maus за схожістю розмірів і рухливості порівнюваних тварин.

Артефакти як рукотворні предмети, на відміну від природних нерукотворних об'єктів (тварин, рослин), також використовуються як донорські зони у процесі номінації орнітофауни. Здебільшого підґрунтям метафоризації їхніх назв в ономасіологічній структурі німецьких орнітонімів є подібність зорових гештальтів, пов'язаних із зовнішньою схожістю тіла птаха або його частини. Наприклад, німецька назва *Scherenschnabel* («Der Schnabel ist schmal und an der Basis des Schnabels scharfkantig. Der Schnabel wächst weiter, wenn sich die Spitze abnutzt» (60)); *Violettscheitel-Flaggensylphe* («Die Unterseite des Schwanzes ist bronzegrün mit einem langen Paar dünner weißer Spitzen. Unter dem Schwanz ist bräunlich weiß. Weibchen fehlen Halslinien und Fahnen in den Schwanzfedern» (60)); *Helmkolibri* («Es hat ein markantes schwarz-weißes Wappen als Krone» (60)); *Fächertaube* («Kennzeichnend für die Art sind die Haubenfedern, die einen Fächerkamm formen» (60)).

Подібність забарвлення певної частини птаха до відповідного артефакту, наявного у вбранні людини, визначає мотивацію німецького орнітоніма *Mantelbussard* («Bewohner offener Landschaften haben dagegen lange Flügel» (60)); *Maskentölpel* («Der maskierte Tölpel ist ein weißer Vogel mit schwarzen Rändern an den Flügeln» (60)); *Kragentaube* («Es gibt schillernde blaue, grüne und bronzefarbene lange Federsträhnen an Hals und Rachen» (60)); *Krawattenmusketier* («Über die Brust verläuft ein weißes Band. Der Rest der Unterseite ist schwarz mit einem satinierten Grün» (60)); *Brillenvogel* («hat ein schwarzes Federkleid, lediglich die Männchen sind am Kopf durch zwei weiße Flecken auffällig gezeichnet» (60)), яка ґрунтується не стільки на гештальті артефакту, скільки на уявленні про його локалізацію в одязі людини.

Забарвлення птахів також може фіксуватися в ономасіологічних структурах німецьких орнітонімів метафоричними мотиваторами, обраними з концептуальних сфер МЕТАЛ (*Silbermöwe* («Flügeloberseite hell

bläulichgrau» (60)), *Goldstreif-Waldsänger* («Die Kronen erwachsener Goldgrasmücken und Jungvögel aus dem ersten Jahr sind orangerot» (60)).

Загалом, асоціативно-метафорична мотивація німецьких орнітонімів демонструє різноманітні концептуальні зв'язки із предметною сферою ЛЮДИНА, а також дещо звужений спектр реляцій із концептосферами тваринного світу й артефактів. Підґрунтям метафоричних позначень птахів здебільшого є аналогії зорових і слухових образів, сценаріїв поведінки птахів із відповідними компонентами донорських концептів.

2.3 Змішана мотивація

Змішана мотивація німецьких ННП характеризується вибором мотиваторів із різних фрагментів МПК [35, с. 175]. Цей тип мотивації встановлюється щодо композитних та складених найменувань, одну ономасіологічну ознаку яких обрано із предикатно-аргументної частини диктуму пропозиції, що репрезентує несуперечливу інформацію про птахів; а друга – з модусу чи асоціативно-метафоричної частини структури знань про позначене. Тому у складі змішаної мотивації виокремлено два різновиди: пропозиційно-модусний та пропозиційно-асоціативний.

2.3.1. Пропозиційно-модусна мотивація. У цьому різновиді змішаної мотивації німецьких ННП в ономасіологічній структурі поєднуються мотиватори пропозиційного й модусного статусу. За словами О. Селіванової, модус «передбачає обрання оцінки позначуваного мотиваційною базою ономасіологічної структури і ґрунтується на різних пізнавальних функціях: сенсорних механізмах інтеріоризації світу, емоційному сприйнятті, мисленнєвій раціональній обробці, образно-метафоричному уподібненні з опертям на стереотипи, культурну символіку, архетипи колективного позасвідомого» [35, с. 484]. Як наслідок поєднання модусного компонента з мисленнєвою сферою МПК утворюється раціональна оцінка, а поєднання модусу із психічними функціями відчуттів і почуттів є умовою для

виокремлення сенсорного типу оціночності. Сенсорна оцінка, за класифікацією оцінних значень Н. Арутюнової, є найбільш індивідуалізованим видом, який ґрунтується на процесах, що забезпечують пізнавальний контакт людини з об'єктивним світом і є основою для подальшої мисленнєвої обробки й мовного позначення [35, с. 76]. Оцінка птахів номінаторами здебільшого базується на наївному світобаченні, зокрема, на сприйнятті птахів як хижаків чи жертв або за зовнішнім естетичним виглядом. Естетична оцінка зовнішності птахів, наприклад, зумовлює їхній розгляд як красивих чи потворних.

У німецькій номенклатурі орнітофауни знаки оцінки є переважно метафоричними й ґрунтуються на стереотипах народу, але поодинокими є випадки кореляції модусу з пропозицією. Так, у назві *Schönlori* («Der Schnabel ist immer rot und viele Arten sind sehr farbenprächtig mit roten, grünen, gelben, blauen oder violetten Schmuckfedern» (60)) пропозиційний гіперонім поєднується з пропозиційним модусним компонентом *schön*, який у складі композита описує зовнішність птаха в цілому.

У пропозиціно-модусній мотивації німецьких ННП домінує використання естетичної оцінки зовнішності птахів. Так, в ономаціологічній структурі назви *Prachtglanzstar* («Der Glanz wird durch die Melanosomen verursacht, die in die Struktur des Feders unter dem Keratinfilm eingebettet sind» (60)) ядерний компонент представлений пропозиційним гіперонімом *Star*, а залежний компонент позитивної оцінки *Prachtglanz* запозичено з донорської зони АРТЕФАКТИВ, зважаючи на його значення (*Pracht* – «Glanz, Herrlichkeit, strahlende Schönheit im Aussehen, in der Ausstattung einer Sache» (57)).

Стереотипні оцінки є мотиваційною базою для деяких змішано мотивованих німецьких назв птахів. Так, монархічні особи, зокрема, *Kaiser*, *König* та *Imperator* сприймаються німецьким етносом як репрезентанти позитивної оцінки. Наприклад, у назві *Königsfruchttaube* («Körperabdeckung der Weibchen ist weniger blendend als das des Männchen» (60)) метафоричний мотиватор *Kaiser* презентує позитивну оцінку птаха за її надзвичайно

яскраве, неповторне забарвлення; *Kaiseradler* («gehören zur Unterfamilie, sie sehen sehr groß, schwer und stark aus. Der Körper, die Stirn, die oberen und unteren Flügelfeder sind dunkelschwarzbraun, mit nur geringem Kontrast zu den helleren, monochromen, dunkelgrauen Flügelfedern des fliegenden Vogels» (60)). На винятковість як зовнішню естетичну оцінку птаха вказує і метафоричні знаки *Sultan* та *Pharaon* у складі німецького ННП *Pharaonennachtschwalbe* («Diese Vögel haben sehr helle, sandfarbene Federn. Der Bauch und der Hals sind weiß. Langer haariger haariger Schnabel und Beine schwarz» (60)); *Sultanspecht* («Bei Männern ist zumindest der Schädel hellrot, bei Frauen hat der Schädel eine andere Farbe, und bei den meisten Unterarten entspricht seine Farbe weitgehend der Farbe des restlichen Kopfes» (60)).

Метафоричний компонент *Fee* вживається у німецькій ННП, де модус може вживатись на позначення винятково яскравого забарвлення птахів або їхнього розміру. У німецьких орнітонімах *Feenliet* («Der ausgewachsene Vogel hat einen im Verhältnis zur Körpergröße zwar großen roten Schnabel, verglichen mit dem Spatelliet ist dieser jedoch deutlich kleiner» (60)) і *Feenvogel* («Feenvögel sind mittelgroße Baumbewohner, die sich durch sehr lange obere und untere Schwanzdecken auszeichnen. Sie haben hellblaue und schwarze Federn» (60)) гіпероніми *Vogel* та *Liet* відповідно інтегруються з двома модусними компонентами, з огляду на красиве забарвлення цих птахів й витончені обриси тіла.

У низці найменувань птахів використовуються образи нереального світу з релігійної концептосфери, що в прямому значенні є найменуваннями злих духів. Це підкреслює негативну естетичну оцінку потворного вигляду птаха. Так, мотивація найменування *Teufelsnachtschwalbe* («Bei mehreren Arten haben die Männchen mehr gegenüberliegende Federn oder einen längeren Schwanz oder Flügel. Der Rumpf ist zylindrisch und weniger länglich als der des Seemanns. Kopf und Augen sind relativ groß; Schnabel ist kurz aber breit. Beine und Krallen sind kurz» (60)) поєднує пропозиційний гіперонім з метафоричною назвою

чорта, що символізує щось страшне, потворне, таке, що викликає почуття страху й огиди.

Спостереження за назвами цього різновиду змішаної мотивації виявляють, що оцінка зосереджена у залежному складнику ономасіологічної структури композита.

2.3.2. Пропозиційно-асоціативна мотивація. Цей різновид змішаної мотивації властивий німецьким ННП, одна ономасіологічна ознака яких обрано із диктуму пропозиції, а інша – з асоціативно-термінальної частини МПК. ОС таких назв поєднується синтаксично несумісних компонентів, один з яких використовуються у прямому значенні, а інший – у метафоричному, що вимагає пояснення при декодуванні. Залежно від місця вживання метафоричного компонента в ономасіологічній структурі німецьких орнітонімів ми виокремлюємо дві групи.

Першу, найчисленнішу групу, утворюють німецькі орнітони, в ономасіологічних структурах яких ядерний елемент репрезентований гіперонімом пропозиційного типу, а залежні елементи є метафоричними знаками і співвідносяться із терміналами асоціативної частини МПК. Такі термінали мають переважно гештальтну природу уподібнення. Метафоричні мотиватори цієї групи орнітонімів є простими іменниками у складі композитних назв і запозичені із різних донорських зон.

Із донорської зони ЛЮДИНА застосовано позначення осіб за родом занять. Наприклад, у назві *Soldatenamazone* («Der rote Außenspiegel, die gelb-orangefarbenen Flügelspitzen und die roten Bänder an den äußeren Schwanzfedern sind unterschiedlich. Der Schnabel ist grau wie ein haarloser Augenring. Die Iris ist orange und die Füße sind grüngrau» (60)) використано гештальтну подібність забарвлення тіла птаха до військового вбрання військовослужбовця.

Донорська зона ІНША ТВАРИНА, зокрема, ссавці, постачає свої знаки на підставі зорових гештальтів. Так, у назві *Fuchsfächerschwanz* гіперонім інтегрується з метафоричним компонентом *Fuchs* з огляду на зовнішню подібність частини тіла птаха до лисиці *Fuchsfächerschwanz*: («sein Schwanz

ist 78-93 mm; die oberen Schwanzabdeckungen und die Hälfte der Schwanzfedern sind leuchtend orange-braun» (60)).

Рукотворні предмети, запозичені із донорської зони АРТЕФАКТІВ, використано на позначення тіла птахів або його частин на підставі зовнішньої подібності за формою. Так, у німецькій ННП *Löffelstrandläufer* («Es hat seinen Namen von dem Schnabel, der sich am vorderen Ende merklich ausdehnt und bei anderen Vögeln und nur wenigen anderen Vögeln nicht zu finden ist» (60)) метафоричний мотиватор пояснюється подібністю дзьоба птаха до ложки. Метафоричний мотиватор назви *Gabelschwanzhuhn* («Die Federn des Halses und des vorderen Rückens wirken wie Schuppen und sind breit blau und darunter grün metallisch glänzend sowie am Ende schmaler schwarz gesäumt» (60)) ґрунтується на схожості пір'я на хвості птаха до виделки.

Донорська зона НАТУРФАКТ теж постачає метафоричні мотиватори гештальтного різновиду. Приміром, залежний компонент німецького номена *Regenbogentukan* мотивований метафоричним знаком на підставі візуальної подібності переливчастих смуг на дзьобі птаха до веселки («Die Schnabelfarbe unterscheidet sich geringfügig. Die Grundfarbe des oberen Schnabels ist hell erbsengrün, der konvexe Rücken des Schnabels ist gelb. Auf der Schnabelseite befindet sich ein breiter, kuchenförmiger bis ovaler orangefarbener Fleck. Der obere Schnabel ist hellblau in Flecken, sowohl an der Basis des Schnabels als auch an den Rändern der orangefarbenen Schnabelspitze. Die Spitze des Schnabels ist lila-braun. Der untere Schnabel ist überwiegend erbsengrün mit einer kleinen, lila-braunen Spitze. Erbsengrün wird vor der Schnabelspitze hellblau» (60)). У німецькій ННП *Sonnenlerche* («Der obere Teil des Körpers des Sonnenvogels ist sandfarben bis dunkelrot» (60)) використано гештальтну подібність забарвлення тіла птаха сонцю. У німецькій ННП *Schneereihher* («lange weiße Federn auf Brust und Rücken» (60)) використано гештальтну подібність забарвлення тіла птаха до кольору снігу.

У цій групі в орнітонімів нерідко застосовуються одночасно два чи три метафоричні компоненти із різних донорських зон. Наприклад, у ННП

Silberhakenschnabel використано кореляцію двох метафоричних компонентів донорських зон АРТЕФАКТІВ на підставі зовнішнього уподібнення за формою тіла та МЕТАЛ з огляду на подібність забарвлення птаха до кольору срібла («Der Hakenschnabel mit einem ziemlich langen, schlanken schwarzen Schnabel ist meist matt bläulich grau» (60)).

Гештальтна природа змішано мотивованих німецьких ННП здебільшого представлена суміщенням предметних сфер на рівні партитивів, тобто частини тіла птахів уподібнено до частин тіла іншої тварини (*Elfenbeinspecht* («mit schwarz-weißem Muster, roter Kapuze und beigefarbig Schnabel» (60)); а також *Fuchsscheitelvireo* («Stirn und Krone sind gelblichbraun gefärbt» (60)); артефактів (*Stachelschwanzflöter* «Der Schwanz ist mittellang und hat am Ende spitze Federkielen» (60)); натурфакту (*Granatkehlhympe* («Der Hals ist leuchtend rosa» (60)).

Неметафоричні партитиви можуть ускладнюватися за рахунок поєднання в композитній структурі з метафоричним знаком на позначення частини забарвлення тіла птаха на підставі гештальтного типу метафоризації. Так, у назві *Sternnachtschalbe* («Krone oberer und oberer Flügel sind braun. Es gibt kleine weißliche Flecken an der Seite des Rachens» (60)) тіло птаха інтегрується з мотиватором донорської зони НАТУРФАКТ з огляду на зовнішню подібність цяток на тілі птаха до зірок.

Мотиваційна база найменування *Goldstreif-Waldsänger* («Die Kronen erwachsener Goldgrasmücken und Jungvögel aus dem ersten Jahr sind orangerot» (60)) пропозиційний партитивний компонент *Streifen* корелює із метафоричним мотиватором, обраним із донорської зони НАТУРФАКТ, предметної сфери МЕТАЛ на підставі схожості зорових гештальтів.

На відміну від першої групи пропозиційно-асоціативного різновиду змішаної мотивації до другої групи відносимо німецькі ННП, в яких ядерний елемент має метафоричний мотиватор разом із пропозиційним у складі композита.

У межах цієї групи переважають орнітоніми, в яких метафоричний мотиватор суміщений в ономасіологічній структурі з мотиваторами партитивного та кількісного рівнів. Так, в ОС номенклатурної назви *Veilchenkappen-Fruchttaube* («Der Kopf der lila Fruchttaube ist hellviolett» (60)) ядерний складник інтегрує гіперонім та знак, запозичений з донорської зони РОСЛИНА за аналогією забарвлення голови птаха.

Залежний складник таких ННП може бути локативом на позначення місця перебування птаха. Приміром, у німецького орнітоніма *Anden-Säbelschnäbler* локативний мотиватор із значенням безпосереднього середовища перебування птаха («Die Art hat eine große Fläche von ungefähr 390.000 Quadratkilometern in den südamerikanischen Ländern Venezuela, Kolumbien, Ecuador, Peru und Bolivien» (60)) поєднано з метафоричним знаком, транспонованим зі сфери АРТЕФАКТІВ з огляду на деяку зовнішню схожість з іменованим птахом («Auffällig und einzigartig ist der lange, dunkelgraue Schnabel, der sich deutlich nach oben zur Spitze krümmt und seinen deutschen Gattungsnamen festlegt» (60)). Локатив як позначення континенту, у водах котрого водиться птах, у назві *Nepal-Hornvogel* («Adler sind in Nepal historisch von den Ausläufern des Himalaya bis Kathmandu vorgekommen» (60)) поєднано з метафоричним мотиватором, який ґрунтується на візуальній подібності дзьоба цієї птаха до рогу («Der Schnabel und das Schnabelhorn, die sich bis zur Hälfte des Schnabels erstrecken, sind gelb» (60)).

Зважаючи на те, що модусний складник у німецьких номенклатурних назвах птахів є метафоричним за своєю знаковою природою, то можна відзначити значну перевагу пропозиційно-асоціативного різновиду змішаної мотивації німецьких орнітонімів. Це обумовлено тим, що номінатори надають назві певного класифікаційного статусу, та розмежовують видові назви шляхом вибору мотиваторів із різних донорських зон.

2.4 Міфологемна мотивація

Цей тип мотивації має особливу природу. Він ґрунтується на віруваннях, повір'ях, забобонах, наявних в етносвідомості, і відтворює ті знання, які не можна позначити як логічні, об'єктивні, а лише як такі, що прийняті на віру бездоказово і регулюють деякі культурні преференції народу в його повсякденному житті [34, с. 130–132]. О. Потебня кваліфікував такі явища як результат міфологічної свідомості людини [30, с. 249]. Причину формування таких уявлень про світ він вбачав не у примітивному страхі перед природою чи обожненні незрозумілих і ворожих для людини сил, а у прагненні бачити всюди цілісне й досконале, внести до світу системність, порядок, законність.

Сучасні дослідники розглядають універсальний характер міфу, наголошуючи на його значенні у формуванні художнього й загального мислення людини. І. Зварич підкреслює: «міф – це не ступінь і не рівень людського мислення, а постійна, незнищенні властивість останнього» [33, с. 329]. Водночас цей досвід нерідко сприймався у народній свідомості гіпертрофовано, із великою часткою фантазії та ірраціоналізму» [33, с. 330].

Мовним носієм міфологічних уявлень певного народу є етноміфологеми. Міфологеми нерідко виходять з архетипів колективного позасвідомого й співвідносяться із психічними функціями інтуїції та трансценденції. У мові вони збережені в основному в культурно маркованих знаках, якими є фразеологізми й назви різних культурних кодів, одним із яких є орнітологічний. За назвами птахів закріплені певні повір'я, забобони, перекази, легенди, тому вибір мотиваторів певного кола орнітонімів може коригуватися саме такою культурно значимою інформацією [35, с. 174].

Міфологемна мотивація німецьких орнітонімів може мати пропозиційний характер. Така пропозиція є несуперечливою й констатує неперевірену думку. Наприклад, в основі німецького орнітоніма *Brieftaube* («Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde der Taubenposten fast vollständig durch moderne

Telekommunikationsmittel ersetzt. Taube ist bekannt für das Versenden von Nachrichten aufgrund seines guten Orientierungssinns und seiner Flugfähigkeit» (60)), етимологічно мотивований пропозицією «поштовий голуб», лежить давнє повір'я, пов'язане з тим, що цей голуб добре орієнтується у повітрі і його здавна використовували для відправки листів.

Повір'ям зумовлене використання мотиватора *Unglück* у назві птаха *Unglückshäher* («Es soll jedoch seinen deutschen Namen aus dem Mittelalter erhalten haben, als es in den harten Wintern nach Süden wanderte und in Mitteleuropa selten gefunden wurde. Sein Auftreten wurde als Vorbote eines Unglücks angesehen, das sich dem Aberglauben näherte» (60)), поява котрої ще з Середньовіччя вважається ознакою біди.

Інколи міфологемні найменування птахів мають асоціативно-метафоричну природу мотивації. Це пояснюється тим, що міф обростає образними нашаруваннями, ховаючись за метафоричними позначеннями своєї канви подій. Сутність такого різновиду міфологемної мотивації полягає у використанні знаків одного культурного коду чи концепту на позначення інших [33, с. 332]. Так, найменування птаха *Jägerliet* [54, с. 176] базується на міфологемі, яка виникла внаслідок аналогізації сценарії поведінки птаха вранці до повінки півня, який здатен будити всіх вранці («Einer der Mythen der australischen Aborigines besagt, dass Jäger von den Göttern ausgewählt wurden, um zu Beginn des Tages Menschen und Tiere zu wecken» (59))

Міфологемна мотивація німецьких орнітонімів дає змогу проникнути у глибинні шари народної свідомості та встановити її відбитки у культурі народу.

Деякі міфологемно мотивовані німецькі назви птахів пов'язані з народними прикметами: *Lachender Hans* («In der ersten Morgendämmerung soll der gottähnliche Payami der Familie Kokabura befohlen haben, laut zu lachen, damit die Menschen aufwachen und den Sonnenaufgang nicht verpassen» (60)).

Висновки до розділу 2

1. Когнітивно-ономасіологічний аналіз німецьких ННП уможливлює встановлення типології мотивації номенів птахів, що базується на виборі мотиватора з різних за статусом фрагментів структури знань про позначене. Залежно від цього статусу в німецькій номенклатурі орнітофауни виокремлюємо пропозиційно-диктумну, асоціативно-метафоричну та змішану типи мотивації ННП у сучасній німецькій мові. Кожен із типів мотивації німецьких орнітонімів має свої різновиди.

2. Матеріал дослідження дає змогу визначити пріоритет пропозиційно-диктумного типу мотивації у формуванні німецької системи номенів птахів. Для пропозиційно-диктумної мотивації властивий вибір мотиваторів із пропозиційного ядра МПК. Пропозиційне ядро містить пропозиційні структури як різновид ідеалізованих когнітивних моделей. Залежно від статусу мотиватора у складі пропозиції пропозиційно-диктумна мотивація репрезентована гіперонімічним, еквонімічним і предикатно-аргументним різновидами.

3. Гіперонімічний різновид зумовлює використання в якості мотиватора видових назв птахів позначення ієрархічно вищих щаблів номенклатурної класифікації назв роду, родини, ряду чи класу птахів. Еквонімічний різновид мотивації у складі німецької номенклатури орнітофауни характеризується вибором мотиватора назви виду (або роду) з позначень одного рівня узагальнення.

4. Предикатно-аргументний різновид пропозиційно-диктумної мотивації базується на виборі мотиватора із фрагмента відносно істинних, об'єктивних знань про птахів, вербалізованих у знаках із прямими значеннями. В ономасіологічних структурах німецьких орнітонімів ці фрагменти представлені дієсловами та вербоїдами на позначення забарвлення, харчування, гніздування, перебування, руху.

В ономасіологічній структурі пропозиційно мотивованих німецьких назв птахів використовуються мотиватори, що відповідають у структурі знань предикатам, об'єктам, локативам, комітативам, темпоративам. Окрім того, в ономасіологічній структурі німецьких орнітонімів представлено мотиватори рівнів партитивів, якості, кількості.

5. Асоціативно-метафоричний тип мотивації, на відміну від пропозиційно-диктумного типу мотивації, за загальним механізмом позначення структур знань про птахів є метафоричним, тобто знаки різних предметних сфер використовуються як мотиватори орнітологічної номенклатури. Метафоричний спосіб позначення є одним з найбільш продуктивних в німецькій номенклатурі орнітофауни. Метафорично мотивовані німецькі найменування птахів запозичують знакові ресурси з головних донорських зон – ЛЮДИНА, ІНША ТВАРИНА, АРТИФАКТИ, МЕТАЛ.

6. Міфологемний тип мотивації ґрунтується на класифікаційному параметрі ірраціональної або ірраціональної природи обраного мотиваційною базою фрагмента інформації про позначене й звертається до ірраціонального, оскільки в його основі лежать пов'язані з птахами вірування, повір'я, легенди й забобони, наявні в етносвідомості німецькомовної наукової спільноти.

7. Змішана мотивація німецьких ННП характеризується вибором мотиваторів, що мають різний статус у структурі знань про позначене.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Базовим поняттям термінознавства є поняття терміна, який має різні підходи до своєї дефініції: нормативний, семантичний та функціональний. У межах нормативного підходу окреслено головні вимоги до терміна, які можуть бути ознаками терміна в ідеалі: системність, точність, дефінітивність, однозначність, інваріантність, короткість і т. ін. Семантичний підхід акцентує увагу на значенні й понятійній співвіднесеності терміна, функціональний – на використанні терміна в певній функції як складника певної термінологічної системи. У нашому дослідженні термін ми розуміємо як слово чи сполуку, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у певній сфері знань чи людської діяльності; компонент лексичної підсистеми мови, яка обслуговує сферу спілкування в цій галузі разом із загальновживаним лексиконом.

Розрізнення терміна та номена ґрунтується на підставі функціонального підходу: термін позначає спеціальне поняття, а номени є «етикетками» конкретних предметів спеціальної сфери. У нашій роботі ми обираємо тлумачення номена як складника термінології й номенклатури, що позначає окремі поняття фахової сфери, має описову дефініцію й реалізує денотативну функцію.

Особливістю німецької орнітологічної номенклатури, як і інших подібних угруповань номенів, є наявність розгалуженої й впорядкованої латинської номенклатури, найбільш вживаної в науковій літературі. Національна номенклатура протиставлена народним назвам, які фіксують увагу не на конкретних видових найменуваннях, а переважно на назвах класу, ряду, родини. Національна орнітологічна номенклатура є системно організованою, орієнтованою на латинську номенклатуру.

При дослідженні мотиваційних механізмів, що задіяні у творенні німецьких ННП, нами було використано когнітивно-ономасіологічний аналіз, розроблений О. Селівановою, який ґрунтується на принципі

інтегративної двовекторності дослідження (від слова до думки і від думки до слова). Когнітивно-ономасіологічний аналіз має два етапи: перший із яких передбачає тлумачення ономасіологічної структури та концептуальне моделювання структури знань про позначене та її фрагмента, а другий – моделювання структури знань про позначене та відтворення мотиваційної бази, яка була обраною для німецьких ННП.

Інтерпретація ономасіологічної структури передбачає визначення номінативного статусу ННП (в номенклатурі наявні деривати, композити та сполуки); ономасіологічних ознак, якими є мотиватори, імплікацію ономасіологічного базису, яким залежно від номінативного статусу може бути афікс, частиномовний статус або синтаксична структура. Композити та складені найменування складають основний масив досліджуваного матеріалу.

У масиві досліджуваних нами німецьких орнітонімів деривати представлені незначною кількістю. Їхні ономасіологічні структури можуть бути первинними і вторинними. Ономасіологічні структури композитів характеризуються наявністю двох або трьох компонентів. Базисом німецьких складених назв птахів є відповідна синтаксична структура, яка поєднує певну кількість ономасіологічних ознак. Кількість ономасіологічних ознак у таких сполуках змінюється від двох до п'яти, з перевагою три-, чотирикомпонентних назв.

Базис німецьких ННП, що мають статус сполук, організований за такими моделями: S_2+S_1 , $S_2+S_{1(kom)}$, $S_{2(kom)}+S_{1(kom)}$, $Adj+Adj_{(kom)}$, $Adj+S$, $S_{(kom)}+Adj$, $S_{(kom)}+Adj_{(kom)}$, $Adj_{(kom)}+S$, $Adj+S_{(kom)}$. Сполуки, організовані за зазначеними моделями можуть розширюватись до три- чи чотирикомпонентних сполук, за рахунок додаткових залежних складників, представлених іменниками та прикметниками.

Складники цих структур можуть мати пропозиційний статус у структурі знань про позначене, обирати знаки з термінальної частини, модусу або мати змішану природу.

Моделювання структури знань про позначене здійснюється на підставі моделі МПК, яка є інтегративною моделлю, що поєднує різні пізнавальні механізми свідомості відчуття, почуття, інтуїцію. МПК орнітофауни містить ядерний пропозиційний компонент, що має предикатно-аргументні структури (предикати харчування, звучання, існування, способу руху та інші), різноманітні терми, а також рівень якості, кількості, патронімічний. Периферійною частиною є асоціативно-метафорична частина, що відображає зв'язки МПК орнітофауни з різними концептуальними сферами, модусний компонент, який передбачає для назви птаха естетичний тип оціночності.

Мотивацію німецьких ННП тлумачимо як наскрізну лінгвопсихоментальну операцію утворення ономасіологічної структури на основі вибору мотиватора (-ів) із мотиваційної бази структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій етносвідомості.

Залежно від статусу обраного мотиватором компонента МПК у масиві німецьких орнітонімів ми виокремили пропозиційно-диктумний, асоціативно-метафоричний, міфологемний та змішаний типи мотивації.

Пропозиційно-диктумна мотивація базується на виборі мотиваторів, що мають порівняно істинну, несуперечливу природу. У пропозиційно мотивованих орнітонімах реконструйовано класифікаційний поділ на ряди, родини, роди й види, а також компоненти певних ситуацій, пов'язаних із життєдіяльністю птахів, особливостями забарвлення і будови тіла птахів та його частин тощо.

Категоризація класу птахів німецькомовною науковою спільнотою орнітологів відображена в гіперонімічному й еквонімічному різновидах пропозиційно-диктумної мотивації. Еквонімічний різновид відображає вибір мотиватора назви виду птаха з будь-якого класифікаційного рівня того самого класу.

На відміну від пропозиційно-диктумного типу мотивації, альтернативний їй асоціативно-метафоричний за загальним механізмом позначення структур

знань про птаха у свідомості німецькомовної орнітологічної спільноти є метафоричним, тобто використовує знаки одних предметних сфер на позначення інших. Головними донорськими зонами, що постачають свої знакові ресурси до німецької номенклатури орнітофауни є зони ЛЮДИНА, ІНША ТВАРИНА, АРТЕФАКТИ, НАТУРФАКТИ, ІРРЕАЛЬНА ІСТОТА.

Найбільш продуктивною є модель метафоричного перенесення «ЛЮДИНА – ПТАХ», що ґрунтується на принципі антропоцентризму, коли людина сприймає й уподібнює навколишній світ через порівняння з собою. Використання мотиваторів донорської зони ЛЮДИНА на позначення птахів базується на аналогізації частин тіла птаха і людини, поведінки птахів та особливості їхніх зовнішніх ознак із професійною діяльністю людини.

Залежно від способу взаємодії донорської та реципієнтної зон у процесі позначення виокремлюємо структурно-метафоричний, дифузно-метафоричний та гештальтний різновиди асоціативно-метафоричного типу мотивації німецьких ННП. Для структурно-метафоричного різновиду властиве уподібнення концептуальних сфер на основі одного суміжного поняття. Таким поняттям для німецьких орнітонімів можуть бути параметри розміру або якісні характеристики, обрані з донорських зон ЛЮДИНА, ІНША ТВАРИНА, АРТЕФАКТИ, ІРРЕАЛЬНА ІСТОТА.

При дифузно-метафоричному різновиді асоціативно-метафоричної мотивації німецьких найменувань птахів інтеграція концептів спирається на декілька ознак, тому в основі перенесення назви деякого об'єкта на позначуваного птаха лежить метафора, що має нечітке, розпливчате підґрунтя. У німецьких орнітонах такий різновид метафоричної мотивації базується на схожості сценаріїв поведінки чи життєдіяльності птаха та людини, іншої тварини або ірреальної істоти.

Гештальтний різновид асоціативно-метафоричної мотивації актуалізує зорові, слухові, смакові та тактильні образи (гештальти), що стають підставою для використання знаків інших донорських зон у якості мотиваторів при позначенні деякого орнітологічного виду. У німецькій

орнітологічній номенклатурі гештальтний різновид асоціативно-термінального типу мотивації є найпоширенішим. Він представлений аналогізацією зорових відчуттів за будовою чи формою тіла, цілісних зорових образів, кольоропозначень, а також уподіб

ненням слухових гештальтів.

За умови використання в ономасіологічній структурі німецьких орнітонімів різних за статусом компонентів структури МПК, такі найменування кваліфікуються як змішано мотивовані. Змішана мотивація дає змогу, з одного боку, визначити до якого ряду, родини, роду, виду належить птах, а з іншого боку, урізноманітнити, диференціювати ці різновиди птахів. Специфіка змішано мотивованих німецьких ННП полягає у поєднанні метафоричних механізмів з мотиваторами пропозиційного статусу.

Залежно від способу взаємодії донорської та реципієнтної зон у процесі позначення виокремлюємо структурно-метафоричний, дифузно-метафоричний та гештальтний різновиди асоціативно-метафоричного типу мотивації німецьких ННП. Для структурно-метафоричного різновиду властиве уподібнення концептуальних сфер на основі одного суміжного поняття. Таким поняттям для німецьких орнітонімів можуть бути параметри розміру або якісні характеристики, обрані з донорських зон ЛЮДИНА, ІНША ТВАРИНА, АРТЕФАКТИ, ІРРЕАЛЬНА ІСТОТА. Здійснене нами дослідження мотиваційних механізмів німецькомовної орнітологічної номенклатури розкрило головні номінативні стратегії науковців, особливості їхнього сприйняття орнітофауни, поєднання об'єктивних знань про птахів з різноманітними асоціаціями, що спричиняють вибір мотиваторів метафоричного типу, та з оцінками деяких особливостей птахів, а також їхнього впливу на людину.

Основні результати дослідження та відтворений у роботі досвід їхнього отримання може бути застосований як при подальшому розгляді номінативної підсистеми птахів в німецькій мові, так і в процесі когнітивно-ономасіологічного аналізу інших лексичних класів на матеріалі різних мов.

Особливу цікавість становить зіставний аспект дослідження мотивації номінативних одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артеменкова О. В. Значення орнітонімів у складі англомовних фразеологізмів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. № 43, т. 2. С. 142–145.
2. Берліменко А. В. Дискусійні проблеми сучасного мовознавства: зб. наук. праць. Вип. 2. Дніпро : НМетАУ, 2020. С. 149–151.
3. Берліменко А. В. Особливості німецької номенклатури орнітофауни: XXII Всеукраїнська конференція молодих вчених «Родзинка-2020». Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. С. 589–590.
4. Виноградов В. В. Проблемы русской стилистики. Москва : Просвещение, 1981. 456 с.
5. Володина М. Н. Теория терминологической номинации. Издательство Московского университета. Москва. 1997. 180 с.
6. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учеб. пособие для филол. спец. вузов. Москва : Высш. шк. 1987. 104 с.
7. Гринёв С. В. Введение в терменоведение. Москва : Московский лицей, 1993. 310 с.
8. Гутиряк О. І. Англійська термінологія маркетингу: структура та семантичні характеристики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Київ. 1999. 18 с.
9. Гутиряк О. І. Англійська термінологія маркетингу: структура та семантичні характеристики : дис. на здобуття канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 1999. 209 с.
10. Дочу А. Р. Орнітоніми іншомовного походження в англійській мові, або продовження семасіологічних традицій А. П Непокупного. Мовознавство : Науково-теор. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні. 2012. № 2. С. 36–40.

11. Дочу А. Р. Українські орнітоніми тюрського походження : Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Вип. 51. 2015. С. 195–197.
12. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти. Київ : Видавничий дім «Academia», 2004. 220 с.
13. Зиновьева Е. И. Культурная значимость орнитонима в аспекте лексикографического представления. Научный диалог. 2016. №2 (50). С. 36–51.
14. Золотова Г. А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. Москва : Наука, 1988. 440 с.
15. Ивина Л. В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем: (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования) : учебно-методическое пособие. Москва : Акад. проект, 2003. 301 с.
16. Казимир І. І. Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу: Автореф. дис. ... канд. філол. н. - Харків, 2007.
17. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Едиториал УРСС, 2002. С. 136–139.
18. Кияк Т. Р., Каменська О. І. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2008. С. 77–80.
19. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова): Підручник для студ. вищ. навч. закл. Вінниця : Нова книга, 2006. 592 с.
20. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2006. 464 с.
21. Крижанівська А. Г., Симоненко Л. О. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології. Київ. 1987. 163 с.
22. Кубрякова Е. С. Словообразование как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики. Теоретические основы словообразования. Пятигорск : ПГПИИЯ, 1988. С. 3–23.

23. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: Наука, 1996. 245 с.
24. Куликова И. С., Салмина Д. В. Введение в металингвистику (системный, лексикографический и коммуникативно-прагматический аспекты лингвистической терминологии). Санкт-Петербург : «Сага». 2002. 352 с.
25. Лейчик В. М. Номеклатура – промежуточное звено между терминами и собственными именами. Вопросы терминологии и лингвистической статистики : сб. статей. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1974. С. 13–24
26. Лейчик В. М. Терминоведение : Предмет, методы, структура. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Ком книга. 2006. 256 с.
27. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. Москва : Наука, 1982. 152 с.
28. Лотте Д. С. Утворення системи науково-технічних термінів. Основи побудови науково-технічної термінології. Москва : Вече. 2000. 158 с.
29. Нікуліна Н. В. Теоретичне осмислення загальних понять сучасного термінознавства у концепціях видатних лінгвістів. Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. Київ : КНЕУ, 2009. Вип. VIII. С. 45–49.
30. Потебня А. А. Из записок по теории словесности. Слово и миф. Москва : Правда, 1989. С. 243—260.
31. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология. Вопросы терминологии. Москва : Изд-во Академии наук, 2000. 192 с.
32. Селіванова Е. А. Когнитивная ономазиология: монографія. Київ : Фитосоціоцентр, 2000. 248 с.
33. Селиванова Е. А. Мифологемы русского этносознания в номинативной подсистеме языка. Мир русского слова и русское слово в мире : материалы XI Конгресса МАПРЯЛ. Варна, София (Болгария), 2007. Т. 4 : Язык. Сознание. Личность. Коммуникация в межкультурной среде. С. 328–335.
34. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Дозвілля-К, 2010. 844 с.

35. Селівнова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник. Полтава : Довкілля-К. 2008. 712 с.
36. Симоненко Л. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства. Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. Вип. VIII / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ : КНЕУ, 2009. 316 с
37. Стаховська Н. Ф. Термінознавство: конспект лекцій. Дніпродзержинськ : ДДТУ. 2010. 129 с.
38. Суперанская А. В. Терминология и номенклатура. Проблематика определенний терминов в словарях разных типов : сб. статей. Ленинград : Наука, 1976. 263 с.
39. Татарinov В. А. Общее терминоведение: Энциклопедический словарь. Российское терминологическое общество РоссТерм. Москва: Московский Лицей, 2006. 528 с.
40. Шешкина Т. Ф. Немецкий орнитоним Aar «Орел» и его славянские параллели в сравнительно-историческом освещении : весник Марийского госуд. ун. Т. 14 № 2. 2020. С. 244–249.
41. Щерба Д. В. Термін та його дефініція як головні онтологічні поняття термінознавства. Вісник ЖДУ ім. І. Я. Франка. Житомир, 2006. Вип. 28. С. 237–239.
42. Юсупова Л. Г., Кузьмина О. Д., Кузьнецова И. И. Семантические особенности фразеологических единиц с компонентом-орнитонимом в английском, немецком и русском языках. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов : Грамота. 2019. Вып. 6, т. 12. С. 242–245.
43. Arntz R. Einführung in die Terminologearbeit / Hrsg. R. Arntz, H. Picht, F. Mayer. 5 verbesserte Aufl. Hildesheim, Zürich, New York Georg Olms Verlг, 2004. 331 S.
44. Dokulil, 1962 33. Dokulil M. Tvoření slov v češtině. I. Teorie odvozování slov. Praha : ČAV, 1962. 263 S.
45. Felber H. Terminologie in Theorie und Praxis : Narr, 1989. Bd. 9. 315 S. (Forum für Fachsprachen-Forschung).

46. Galinski K., Budin. G. Terminology Survey of the state of the art in human language technology Eds. G. B. Varlie and A. Lampolli. Cambridge : Cambridge Univ. Press. 1997. P. 430–465.
47. Gläser, R. Der Status wissenschaftlicher und kommerzieller Nomenklaturen. In : Morgenroth, Klaus (Hg.) Terminologie und Nomenklatur. Frankfurt/Main. 1996. 68 S.
48. Metaphorical transfer of ornithonyms in English and Mari / Zakovleva S. L., Kazyro G. N., Vavilova K. Y., Soldatkina T. A. Russia. 2019. 5 p.
49. Morgenroth, K. Terminologie und Nomenklatur. Ein dichotomischer Ansatz zur strukturellen Differenzierung Fachtext. Frankfurt/Main. 1996. 195 S.
50. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago and London: University of Chicago Press, 2004. 256 p.
51. Langacker R. W. A view of linguistic semantics. Topics in Cognitive Linguistics; [B. Rudzka-Ostin (Ed.)]. Amsterdam; Philadelphia, 1988. 704 S:
52. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache, Leipzig, 1984.
53. Wills W. Fachsprache und Übersetzung. Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft. München, 1979. 215 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ:

54. Бёме Р. Л., Флинт В. Е. Пятиязычный словарь названий животных. Птицы. Латинский-русский-английский-немецкий-французский. Москва: Рус. Яз. РУССО, 1994. 845 с.
55. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
56. Creutz U. Vögel. Kinderbuchverlag. 1936. S. 66.
57. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL: <http://www.dwds.de>.
58. Robiller F., Gentz K. Ein Tier für Dich. Leipzig. Urania-Verlag. 1982.S 304.
59. Tierchenwelt.de. URL: <https://www.tierchenwelt.de>.
60. Wikipedia: Die Frei Enzyklopädie. URL: <http://www.wikipedia.de>.